

Maikel van der Steen

Heracles' karakterisering in de werken van Euripides, Aristophanes, Apollonius Rhodius en Theocritus.

Masterscriptie Oudheidkunde
Begeleider: Dr. F. Overduin.
13.07.2015

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Heracles in Euripides' *Heracles*
3. Heracles in Aristophanes' *Batrachoi*
4. Heracles in Apollonius Rhodius' *Argonautica*
5. Heracles in Theocritus' Idyllen 13, 17, 24 en 25.
6. Conclusie
7. Bibliografie

Hoofdstuk 1 Inleiding

In mijn masterscriptie ga ik het personage van Heracles behandelen bij vier verschillende auteurs. Eerst zal ik Heracles behandelen in de tragedie *Heracles* van Euripides. Vervolgens behandel ik achtereenvolgens Heracles in Aristophanes' *Batrachoi*, Apollonius Rhodius' *Argonautica* en Theocritus' Idyllen 13, 17, 24 en 25. De eerste twee werken zijn beide geschreven in de vijfde eeuw v.Chr., terwijl de twee laatstgenoemde werken pas in de derde eeuw v.Chr. geschreven zijn. Bovendien is het belangrijk om op te merken dat de werken van de vier schrijvers verschillen qua genre. Zo is Euripides' *Heracles* een tragedie, Aristophanes' *Batrachoi* een komedie, Apollonius' *Argonautica* een epos en Theocritus' Idyllen 13, 24 en 25 komen het dichtst in de buurt van epyllia. De algemene opvatting over Idylle 17 is dat het een encomisch stuk is, gericht aan koning Ptolemaeus Philadelphus.

Mijn onderzoeksvraag luidt als volgt: Hoe verhouden de weergaven van Heracles bij de vier schrijvers zich met elkaar en is er een ontwikkeling zichtbaar van de klassieke Heracles naar de hellenistische Heracles? Het is nuttig om de weergaven van Heracles in deze verschillende genres en tijdsperiodes met elkaar te vergelijken. Aan de ene kant verwacht ik namelijk duidelijke verschillen tussen de weergaven van Heracles binnen de verschillende genres, maar aan de andere kant hoop ik ook op overeenkomsten binnen de werken die geschreven zijn in dezelfde eeuw. Wellicht is het dan uiteindelijk mogelijk om een ontwikkeling in de weergave van Heracles waar te nemen vanaf de klassieke periode tot het hellenistische tijdperk. Ik ben me ervan bewust dat ik voor het trekken van conclusies wat betreft de ontwikkeling in de weergave van Heracles meer dan vier schrijvers zou moeten behandelen. Gezien de beoogde omvang van dit werk is dat echter niet mogelijk. Desalniettemin probeer ik op een voor de lezer zo helder mogelijke manier de verschillen en overeenkomsten binnen de vier weergaven van Heracles weer te geven en zo mogelijk te verklaren.

Per werk kijk ik in het bijzonder naar de volgende aspecten van Heracles: zijn aard (overwegend goddelijk of menselijk?), zijn heldenstatus en zijn plaats in de samenleving. Eerst zal ik deze aspecten toetsen in het werk van Euripides, daarna in het werk van Aristophanes, vervolgens in Apollonius' *Argonautica* en ten slotte in de Idyllen 13, 17, 24 en 25 van Theocritus. In de conclusie zal ik een poging wagen om de resultaten in ieder afzonderlijk werk met elkaar te verbinden en zo mogelijk een ontwikkeling van Heracles te schetsen van de klassieke periode naar de hellenistische periode.

Hoofdstuk 2: Euripides' *Heracles*

In dit hoofdstuk onderzoek ik het personage van Heracles binnen Euripides' tragedie *Heracles*. Eerst zal ik Heracles' houding ten op zichte van zijn familieleden behandelen. Daarna komen enkele voorbeelden ter sprake die duiden op een goddelijke ofwel menselijke Heracles. De tragedie gaat over Heracles die zijn familie, bestaande uit Amphitryon, Megara en de kinderen, bevrijdt van de tiran Lycus. Heracles wordt door een goddelijke ingreep van Hera overrompeld door een waanzinnigheid en vermoordt Megara en zijn kinderen. Nadat hij weer bij zinnen is, vindt hij troost in de vriendschap van Theseus en gaat hij samen met hem naar Athene.

Heracles als familieman

Op het eerste oog heeft Euripides er in deze tragedie voor gekozen om Heracles vooral als familieman te laten optreden. Ik hoop echter aan te tonen dat er ook duidelijk aanwijzingen zijn die deze opvatting tegenspreken. Eerst zal ik uitweiden over Heracles' familierelaties.

Heracles redt zijn familie van de tiran Lycus die hen wil ombrengen, omdat hij de wraak van Heracles' kinderen vreest.¹ Heracles keert terug van zijn laatste werk, het ontvoeren van Cerberus uit de Hades, en neemt wraak op Lycus. Heracles merkt op dat het redden van zijn familie veel meer roem draagt dan het volbrengen van al zijn twaalf werken:

ἢ τί φήσομεν καλὸν
ὔδρα μὲν ἐλθεῖν ἐς μάχην λέοντί τε
Εὐρυσθέως πομπαῖσι, τῶν δ' ἐμῶν τέκνων
οὐκ ἐκπονήσω θάνατον; οὐκ ἄρ' Ἡρακλῆς
ὁ καλλίνικος ὡς πάροιθε λέξομαι.²

Hieruit mogen we concluderen dat Heracles zijn familie belangrijker vindt dan zijn werken. Wel opmerkelijk is dat Heracles het beschermen van zijn familie als het ware als instrument lijkt te willen gebruiken om zijn eigen status hoog te houden. Hieruit blijkt dus niet zozeer de absolute liefde voor zijn familie. Even daarna neemt hij zijn kinderen in bescherming tegen de tiran Lycus, die nog niet op de hoogte is van Heracles' komst. In 632-36 benadrukt Heracles dan dat hij net als de rest van de mensheid werkelijk van zijn nageslacht houdt: πᾶν δὲ φιλότεκνον γένος. Uit 632-36 blijkt dus ook dat Heracles zichzelf als mens ziet in dit opzicht. De liefde voor zijn kinderen is een menselijke eigenschap van Heracles.³

¹ Lycus vermoordde Megaras vader Creon, zodat hij de troon van Thebe kon bestijgen. Hij is bang dat Heracles' kinderen deze daad zullen wreken. (165-9) In 539 zegt Megara dat Creon ook haar broers vermoord heeft.

² 'of wat voor moois zullen we spreken dat ik de strijd aanging met de hydra en een leeuw op het bevel van Eurystheus, wanneer ik me niet zal inspinnen om de dood van mijn kinderen af te wenden? Zeker niet zal ik als voorheen de glorieuze Heracles genoemd worden.' (578-82)

³ Griffiths, 2006, 73.

Zijn liefdevolle opmerkingen gericht aan zijn nageslacht staan natuurlijk in diep contrast met het feit dat hij verderop in de tragedie zijn eigen kinderen op brute wijze afslacht. Ook zijn echtgenote Megara doodt hij dan. Opvallend is dat Megara een beetje naar de zijlijn geplaatst wordt door Heracles. Al zijn aandacht na zijn terugkomst van de Hades gaat uit naar zijn kinderen. Bij de moordpartij wordt Megara ook gedood, omdat ze een van haar kinderen tegen Heracles wil beschermen (998-1000).⁴ Wel benadrukt Megara dat Heracles erg dierbaar aan haar is, want zowel in 490 als in 514 spreekt ze haar echtgenoot aan met φίλτατ. Ook plaatst ze Heracles op gelijke voet met Διὸς σωτήρος in 521 wanneer Heracles voor het eerst ten tonele verschijnt.⁵ De verdere relatie van Heracles ten op zichte van zijn vrouw wordt onderbelicht in deze tragedie. De reden hiervan zou kunnen zijn dat Euripides voor het dramatische effect van de tragedie vooral de relatie van Heracles met zijn kinderen wil uitlichten. In een andere tragedie van Euripides is het motief van kindermoord namelijk ook nadrukkelijk aanwezig, namelijk in de *Medea*. Het bewerkstelligen van een schokeffect bij het publiek was waarschijnlijk ook een van zijn doelen. Een Heracles die van zijn kinderen houdt maar deze toch vermoordt, zal ongetwijfeld een schokeffect veroorzaakt hebben bij de klassieke toeschouwer.⁶

Behalve dat Heracles een sterke band met zijn kinderen heeft, wordt in het begin van de tragedie al duidelijk dat Heracles' band met Amphitryon ook erg close is. Lycus noemt Heracles een lafaard, omdat hij alleen met pijl en boog kan vechten. Lycus schetst Heracles als boogschutter die nooit een eerlijk gevecht is aangegaan, omdat hij zijn tegenstanders vanaf een afstand kan verwonden (160-5). Amphitryon neemt het dan onmiddellijk op voor zijn zoon. Eerst maakt hij een contrast tussen de wijdvermaarde roem van Heracles en het ontbreken daarvan van Lycus (180-89): Heracles zal ongetwijfeld als de dapperste van alle mensen beoordeeld worden door de vierbenige centauren van Pholoe, terwijl Lycus zelf niet eens toegezongen wordt in zijn geboorteplaats Dirfys, omdat hij immers nooit iets betekend heeft voor zijn geboorteplaats. Wat opmerkelijk is, is dat Amphitryon daarna Heracles als boogschutter gaat verdedigen.⁷ Hij had er ook voor kunnen kiezen om Lycus' woorden te weerleggen met het feit dat Heracles het grootste deel van zijn werken heeft volbracht zonder de hulp van pijl en boog (dat hij bijvoorbeeld de Nemeïsche leeuw heeft gewurgd

⁴ Griffiths, 2006, 75.

⁵ Silk, 1985, 12.

⁶ Mogelijk was het verhaal van Heracles die zijn kinderen vermoordt al bekend bij het publiek. De infanticide door Heracles vinden we namelijk voor het eerst bij Stesichorus en Panyasis, twee schrijvers uit de 6^e/5^e eeuw v.Chr. Hoewel we van deze twee schrijvers alleen fragmenten over hebben, blijkt uit Pausanias 9.11.12 dat Heracles bij deze twee auteurs zijn kinderen vermoordt, bevangen zijnde door waanzinnigheid. Bij een andere schrijver uit de 6^e eeuw v. Chr., genaamd Pherecydes, lezen we dat Heracles zijn vijf kinderen in het vuur gooide (Griffiths, 2006, 20). Het is dus goed mogelijk dat de infanticide van Heracles bekend was bij het Atheense publiek van Euripides. De nadruk van Euripides op Heracles als familieman zorgt er echter wel voor dat de moord van de kinderen, ondanks dat de moord dus geen eigen inventie van Euripides was, het publiek geraakt moet hebben.

⁷ Holmes, 2008, 255.

met zijn blote handen). Amphitryon benadrukt dat het op een afstand afschieten van pijlen op de onoplettende vijand de wijste manier van strijden is:

τοῦτο δ' ἐν μάχῃ
σοφὸν μάλιστα, δρῶντα πολεμίους κακῶς
σῶζειν τὸ σῶμα, μὴ 'κ τύχης ὠρμισμένον.⁸

Amphitryon prijst Heracles op deze manier dus niet om zijn brute kracht, maar als het ware om zijn intelligentie en om het feit dat Heracles niet afhankelijk van het toeval is.⁹ In het overige deel van de tragedie ligt de nadruk ook niet echt op Heracles' brute kracht.¹⁰

Van de sterke band tussen vader en zoon maakt Euripides gebruik in de dialoog tussen Heracles en Amphitryon die volgt na de moordpartij. Amphitryon is ooggetuige van de moorden en de godin Athene verhindert dat Heracles zijn vader ook vermoordt. (1002-6) Hierdoor kan er, nadat Heracles uit zijn slaap is ontwaakt¹¹, een dialoog zijn tussen Amphitryon en Heracles, waarin Amphitryon de hele situatie verheldert voor Heracles. Gezien de nauwe band tussen vader en zoon, die al duidelijk is geworden in het begin van de tragedie, moet dit voor de klassieke toeschouwer een uiterst gevoel van medelijden opgewekt hebben. Daarna komt Theseus ten tonele en biedt troost aan Heracles. Theseus benadrukt dat Heracles, een mens, machteloos is tegen de wil van de goden (1232) en dat zowel mensen als goden niet kunnen ontsnappen aan het lot (1314-15). Hij moet zich oprichten en zich niet gedragen als een vrouw (1412). Theseus wil Heracles onderdak bieden in Athene en dwingt hem bijna om mee te gaan (vers 1417: πρόβαλε). Ook Amphitryon staat dan op het toneel. Wanneer Heracles op het punt staat om met Theseus naar Athene te vertrekken en aan zijn vader vraagt om de kinderen te begraven, vraagt Amphitryon wie hem zal begraven (1419). In dit antwoord van Amphitryon is duidelijk op te maken dat hij zich een beetje in de steek gelaten voelt als Heracles met Theseus meegaat. Heracles zegt wel dat hij Amphitryon zal begraven nadat Amphitryon op zijn beurt Heracles' kinderen begraven heeft (1422), maar het is duidelijk dat Heracles in deze passage de vriendschap van Theseus verkiest boven zijn eigen vader. Volgens Griffiths (2006, 72) is de mogelijke

⁸ 'dit is het meest wijs in het gevecht, dat degene die vijanden kwaad doet, zijn eigen lichaam redt, niet afhankelijk van het toeval.' (E.HF.201-3)

⁹ Holmes, 2008, 56.

¹⁰ Het is bijvoorbeeld belangrijk om op te merken dat Heracles zijn lijden, nadat hij zijn kinderen vermoord heeft, ziet als zijn dertiende werk (1279-80). In 1271-78 noemt Heracles in vogelvlucht zijn andere werken. Deze heeft hij wel volbracht door zijn fysieke kracht. Op deze manier brengt Euripides een contrast aan in de aard van Heracles' 'dertiende werk' en die van zijn overige werken. De climax van de tragedie is uiteraard de moord van Heracles op zijn kinderen, oftewel het 'dertiende werk' van Heracles. Omdat Heracles uiteindelijk ook dit 'dertiende werk' weet te volbrengen (hij gaat immers met Theseus mee naar Athene en weet op deze manier dus een streep onder zijn pijnlijke verleden te zetten), ontstaat er in deze tragedie de indruk dat Heracles meer geprezen wordt om zijn geestelijke capaciteiten dan om zijn brute, fysieke kracht.

¹¹ Wanneer Heracles op het punt staat om ook zijn vader Amphitryon te doden, verschijnt de gedaante van Pallas. Zij slingert een steen naar Heracles' borst, waardoor hij in een diepe slaap geraakt (1001-6).

verklaring dat het begraven van de vader deel uit maakt van een rijtje van wederkerige verplichtingen tussen vader en zoon. Als kind doodde Heracles al de slangen van Hera op eigen houtje en ook de rest van zijn leven heeft hij geen hulp nodig gehad van zijn vader. Daarom zou Heracles zich nu niet geroepen voelen om bij zijn vader te blijven. Dit is een mogelijke verklaring, maar dan laat je de felle verdediging van Heracles door Amphitryon tegenover Lycus in het begin van de tragedie buiten beschouwing. Amphitryon doet dan goed zijn best om de reputatie van Heracles hoog te houden. Dit zou je als een gunst van Amphitryon aan Heracles kunnen zien. Holmes (2008, 271-72) plaatst Amphitryon in de laatste passage van de tragedie als een pijnlijke herinnering voor Heracles aan het familiedrama. Hij is de persoon die Heracles opheldering heeft gegeven over wat hij in zijn razernij heeft gedaan en bovendien is hij de enige overlevende van Heracles' familie in Thebe. De vraag van Amphitryon wie hem zal begraven als Heracles naar Athene is gegaan (1419), bevestigt dit. Na het vele aandringen van Theseus aan Heracles om Thebe achter zich te laten en zijn familiedrama te vergeten, is Amphitryon degene die Heracles aan zijn daad herinnert. Gezien de totale rol van Amphitryon in deze tragedie lijkt me de verklaring van Holmes de meest geschikte.

Heracles als mens en god

Het is opvallend dat Euripides ervoor gekozen heeft om de band van Heracles en Amphitryon sterker af te schilderen dan die van Heracles en Megara. Euripides portretteert Megara vooral als een goede moeder,¹² wat sterk in contrast staat met Heras optreden als stiefmoeder.¹³ Zoals ik eerder in dit hoofdstuk al heb opgemerkt behandelt Euripides de relatie tussen Heracles en Megara slechts oppervlakkig. De nadruk ligt dus vooral op Heracles' band met Amphitryon. De relatie van Heracles tot zijn andere vader Zeus wordt op deze manier overschaduwd. Ook het gegeven dat Euripides een nadruk legt op Heracles' liefde voor zijn kinderen, maakt hem meer familieman en dus meer menselijk.¹⁴

Ondanks dat zijn menselijke status dus prominenter aanwezig is, zijn er ook sporen van een soort van goddelijke Heracles. Hiervoor moeten we terug naar Amphitryons dialoog met Lycus in het begin van de tragedie. Zoals al opgemerkt is, maakt Lycus Heracles in deze passage uit als een lafaard, omdat hij zijn vijand alleen op een afstand durft aan te vallen en het heetst van de strijd dus vermijdt. Amphitryon verdedigt juist deze tactiek van Heracles, omdat Heracles op deze manier niet afhankelijk is van het toeval (vers 201: μή 'κ τύχης

¹² Uit haar monoloog in 275-311 blijkt dat ze zich vooral bekommert om het lot van haar kinderen.

¹³ Griffiths, 2006, 76-7. Omdat Alcmena en Zeus de ouders van Heracles zijn, treedt Hera dus op als boze stiefmoeder wanneer ze de opdracht geeft om Heracles waanzinnig te maken.

¹⁴ Dit in tegenstelling met Sophocles' *Trachiniae* waarin er duidelijk een kloof ligt tussen Heracles en zijn familie. In deze tragedie spreekt Heracles zelfs geen enkele keer met een familielid en reageert hij koeltjes wanneer hij over Deianeiras zelfmoord hoort. Heracles kan zijn familie in deze tragedie niet op gelijke voet ontmoeten door zijn status van zowel mens als god (Silk, 1985, 11).

ὤρμισμένον). Als boogschutter heeft Heracles dus een voordeel volgens zijn vader. Er is als het ware een ongelijke verhouding tussen de boogschutter en zijn vijand, die weerloos is tegen zijn pijlen. Dit kan vergeleken worden met de ongelijke verhouding die er bestaat tussen goden en stervelingen. Net als het zicht van de boogschutters breder is dan dat van zijn vijand is het zicht van een godheid ook breder dan dat van een sterveling. Net als een boogschutter zijn vijand onopgemerkt kan treffen met een pijl kan een godheid onopgemerkt een sterveling treffen.¹⁵ Deze vergelijking geeft Heracles een connectie met een onkwetsbare godheid.

Deze onkwetsbaarheid toont hij ook wanneer hij wraak neemt op Lycus. Silk (1985, 13) ziet een vergelijking tussen de woorden van Heracles bij het aankondigen van wraak (vers 565,572) en die van enkele goddelijke personages. (zoals de furiën bij Aeschylus, Zeus en Cronus bij Hesiodus en Poseidon in Euripides' *Troïades*) Bovendien lijkt de rol van Heracles ook op die van een god: wanneer de hoop voor Amphitryon, Megara en de kinderen eigenlijk al vervlogen is, verschijnt Heracles als een soort van godheid die zijn familie komt redden (514). Het feit dat Heracles de enige is die zijn familie kan redden en als sterveling in de onderwereld is om zijn laatste taak te volbrengen, vergroot de afstand qua status tussen hem en zijn familie.¹⁶ Bovendien heeft Lycus geen schijn van kans tegen Heracles wanneer Heracles zijn wraakplannen uitvoert tegen Lycus. Het koor is aan het woord wanneer Lycus Amphitryon naar het paleis is gevolgd:

μεταβολὰ κακῶν: μέγας ὁ πρόσθ' ἄναξ
πάλιν ὑποστρέφει βίοντον ἐξ Ἄϊδα.¹⁷

Het koor gaat er duidelijk op voorhand al vanuit dat hij door Heracles gedood wordt. Volgens het koor is Lycus' lot een goddelijke vergelding: vers 239: θεῶν παλίρρους πότμος. Dat Heracles deze goddelijke vergelding bezegelt, brengt Heracles ook dichterbij de goden. Het geeft Heracles als het ware de status van een goddelijke wreker. Een argument dat deze opvatting ondersteunt is het feit dat het koor slechts even verderop de goddelijke genealogie van Heracles benadrukt (vers 798-804). Heracles staat in deze tragedie dus duidelijk dichterbij het goddelijke dan zijn familie en Lycus. Het verschil met Sophocles' *Trachiniai* is echter dat Heracles in deze tragedie zijn familie wel op gelijke voet kan ontmoeten (zie noot 12).

Waar dus in het begin van de tragedie (vooral dus in de conversatie van Amphitryon en Lycus en in de wrekende Heracles) de goddelijke status van Heracles boven komt drijven

¹⁵ Holmes, 2008, 256-7. Natuurlijk kun je een boogschutter niet automatisch met een godheid associëren. Maar de vorm van Heracles als boogschutter in het begin van de tragedie bevestigt wel zijn onkwetsbaarheid die hij tot zijn waanzinnigheid toont.

¹⁶ Griffiths, 2006, 101.

¹⁷ 'Er is een verandering van het kwaad: hij, die voorheen een machtig koning was, leidt zijn leven nu terug naar de Hades.' (E.Her.735-6.)

en hij onkwetsbaar is, wordt zijn kwetsbaarheid uiteindelijk zichtbaar wanneer hij getroffen wordt door waanzinnigheid en hij onbewust zijn vrouw en kinderen vermoordt (922-1015). Zoals Heracles als boogschutter zijn vijand verrast uit een onopgemerkte hoek, wordt Heracles op zijn beurt verrast door Lussa die uit het niets toeslaat.¹⁸ In vers 822-42 legt Iris uit dat Hera achter hun actie zit. Het blijft vaag waarom Hera Heracles straft. In vers 830-2 zegt Iris dat Hera besloten heeft om Heracles, nadat hij zijn twaalf werken van Eurystheus succesvol heeft volbracht, te straffen:

ἐπεὶ δὲ μόχθους διεπέρασ' Εὐρυσθέως,
Ἥρα προσάψαι καινὸν αἶμ' αὐτῷ θέλει
παῖδας κατακτείναντι, συνθέλω δ' ἐγώ.¹⁹

In deze context lijkt de moordpartij door Hera gezien te worden als een dertiende werk voor Heracles. In de oorspronkelijke mythe volgen de twaalf werken als Heracles' straf nadat hij zijn vrouw en kinderen heeft vermoord. Het is een belangrijke wijziging van Euripides dat hij de twaalf werken voor zijn moordpartij plaatst.²⁰ Deze wijziging steunt het argument dat Heracles' lijden nadat hij de moord gepleegd heeft een dertiende werk voor hem is. Ook Heracles zelf ziet zijn lijden als zijn dertiende werk. (zie voetnoot 9) In 841-2 zien we een andere mogelijke verklaring voor Heracles' straf:

ἦ θεοὶ μὲν οὐδαμοῦ,
τὰ θνητὰ δ' ἔσται μεγάλα, μὴ δόντος δίκην.²¹

In deze context lijdt Heracles dus voor de gehele mensheid. Heracles representeert de mensheid. Heracles' lijden is noodzakelijk, omdat de goden anders terrein verliezen en de mens terrein wint. Deze opvatting bevestigt opnieuw Heracles' status als iemand die de normale mensheid ontstegen is. Heracles benadert als mens de goden, de goden (met Hera voorop) voelen zich bedreigd en daarom wordt Heracles op zijn plaats gezet. Silk (1985, 18) zegt iets soortgelijks. Hij voegt daar aan toe dat Heracles' woede-uitbarsting ook noodzakelijk is vanwege zijn psychologisch gezien onmogelijke karakter van zowel mens als

¹⁸ Holmes, 2008, 257. Opeens verschijnen Iris en Lussa op het toneel. Het koor merkt ze op in vers 815-20.

¹⁹ 'Nadat hij nu de werken van Eurystheus voltooid heeft, wil Hera kinderbloed aan hem verbinden, zijn kinderen vermoord hebbend, en ik wil dat ook.' (E.HF.830-2)

²⁰ Silk, 1985, 2. Apollodorus (*Bibliotheca*, 2.4.12) plaatst Heracles' werken na zijn moordpartij. Apollodorus echter was een auteur uit de 2de eeuw v.Chr. Griffiths (2006, 21) noemt enkele goede redenen waarom Apollodorus zijn volgorde echter afgeleid zou hebben van een versie voor Euripides' HF. Haar beste reden is dat het verband misdaad-straf veel beter in het plaatje van het mythologische oorzaak-gevolg-verband past dan straf-misdaad. Ze voegt hierbij aan toe dat we dit zien ook in een ander verhaal over Heracles zien: hij moest de vrouw Omphale dienen als slaaf, omdat hij Eurystus' zoon, Iphitus (volgens een scholion op Pindarus' *Isthmia* 4.1045 eveneens in een staat van waanzinnigheid), vermoord had.

²¹ 'de goden zullen niets meer voorstellen en de mens zal sterker worden, als hij niet zal boeten.' (E.HF.841-2)

god. Volgens Silk gebruikt Euripides Heracles' woede-uitbarsting om een voor het publiek begrijpelijker karakter te vormen en een karakter waar men zich beter mee kan identificeren. Hij heeft daarnaast ook een verklaring voor Euripides' volgorde van straf-misdaad in plaats van misdaad-straf: alleen menselijke vriendschap is een oplossing voor Heracles' zonde. Op deze manier verliest Heracles zijn goddelijke status en behoudt hij zijn menselijke status.²² Ik ben het gedeeltelijk wel met Silk eens. De volgorde straf-misdaad lijkt in combinatie met de intrede van Theseus de conclusie van de tragedie te bevestigen: Heracles verliest zijn goddelijke status en menselijke vriendschap is de oplossing voor zijn lijden in tegenstelling tot het volbrengen van twaalf bovenmenselijke werken.²³ Nadat Heracles weer bij zinnen is en van Amphitryon te horen heeft gekregen wat hij aangericht heeft, wil hij niet meer leven. Zijn leven is ondraaglijk voor hem geworden, maar de vriendschap van Theseus zorgt er uiteindelijk voor dat hij toch verder kan met zijn leven (zie ook pagina 3-4). De tragedie geeft mijns inziens echter geen enkele aanleiding dat Heracles' waanzinnigheid te wijten is aan zijn gecompliceerde persoonlijkheid. Hera heeft Iris en Lussa gezonden om haar opdracht uit te voeren (zie het citaat bij noot 17). Lussa kruipt als het ware in Heracles' lichaam. Dit blijkt duidelijk uit onderstaand citaat:

καὶ καταρρήξω μέλαθρα καὶ δόμους ἐπεμβάλῳ,
τέκν' ἀποκτείνασα πρώτον. ὁ δὲ κανὼν οὐκ εἴσεται
παιῖδας οὐς ἔτικτ' ἐναίρων, πρὶν ἂν ἐμὰς λύσσας ἀφῆ.²⁴

'ἀποκτείνασα' toont aan dat Lussa de werkelijke moordenaar van Megara en de kinderen is. De goden zijn de oorzaak van Heracles' misdaad en niets anders. Er is in het werk geen enkele aanleiding om te concluderen dat een storing in Heracles' karakter de medeaanrichter van zijn misdaad is. Ik hoop dat ik gedurende dit hoofdstuk duidelijk heb weten te maken dat Heracles zowel menselijke als goddelijke eigenschappen bezit in deze tragedie. Waarvoor Heracles precies moet boeten, blijft vaag in de tragedie. Het is echter wel duidelijk dat de mensgod Heracles als een bedreiging voor de goden werd ervaren (zie noot 19). Heracles' ambigue karakter is dus slechts indirect de oorzaak van zijn misdaad.

²² Silk, 1985, 18.

²³ Wanneer Theseus in 1326-33 de eerbewijzen opnoemt die Heracles in Athene zal krijgen, lijkt Euripides de nadruk te willen leggen op het feit dat de eerbewijzen die Heracles krijgt, heroïsche in plaats van goddelijke eerbewijzen zijn. Heracles krijgt de cadeaus die Theseus van de Atheense burgers kreeg toen hij de stier had gedood (1326-8), land dat aan Theseus is geschonken zal de naam van Heracles krijgen (1328-31) en na zijn dood zal de Atheense burger offergeschenken uitvoeren en een monument ter ere van hem oprichten (1331-3). Theseus rept geen woord over Heracles' vergoddelijking na zijn dood. Silk (1985, 16) merkte dit ook al op. Hij noemt in het bijzonder vers 1331: θανόντα δ', εὔτ' ἂν εἰς Ἅιδου μόλῃς ('Gestorven zijnd, wanneer je naar de Hades gaat'... E.Her.1331) Euripides benadrukt op deze manier dat Heracles sterfelijk is en dus zijn goddelijke status definitief verloren heeft.

²⁴ 'en ik zal zijn dak verscheuren en me op zijn huis storten, nadat ik eerst zijn kinderen gedood heb: hij, moordend, zal niet weten dat hij zijn kinderen die hij verwekt heeft, doodt, voordat hij verlost is van mijn waanzinnigheid.' (E.Her.864-6)

Het tweede argument van Silk, namelijk dat Heracles' goddelijke status moet verdwijnen omdat de toeschouwer zich dan makkelijker met Heracles kan identificeren, is ook makkelijk te weerleggen. Ook wanneer Heracles zijn goddelijke status verloren heeft, lijkt het onmogelijk om je echt met hem te identificeren. Hij zal altijd de man blijven die twaalf nagenoeg onmogelijke werken volbracht heeft. Dit wordt in deze tragedie ook benadrukt door het koor in 359-429 wanneer het de heldendaden van Heracles opnoemt. Heracles zelf haalt ook verschillende keren zijn daden naar voren, bijvoorbeeld in 575-82 en in de passage waarin hij zijn lijden als dertiende werk ziet (1255-92). In 1261-78 haalt Heracles zijn goddelijke genealogie naar voren en noemt opnieuw zijn twaalf werken op in een notendop. Deze scène speelt zich uiteraard af wanneer Heracles zijn misdaad al heeft verricht en hij zijn goddelijke status dus verloren is. Doordat zijn goddelijke genealogie en zijn bovenmenselijke prestaties over het gehele werk benadrukt worden, is het nagenoeg onmogelijk voor de toeschouwer om zich daadwerkelijk met Heracles te identificeren. Dat neemt niet weg dat de toeschouwer medelijden voor Heracles gevoeld moet hebben, maar dat is helemaal iets anders dan zich identificeren met Heracles.

Heracles' houding ten op zichte van de goden

Na uitgebreid in te zijn gegaan op Heracles' deels goddelijke karakter, zal ik de nu uitweiden over Heracles' eigen opvattingen tegenover de goden. Dat Heracles zijn vader Zeus dankbaar is, blijkt uit vers 48-50: Heracles wijdde een altaar aan Zeus om zijn overwinning op de Minyae te herinneren.²⁵ Hieruit mogen we concluderen dat Heracles zich bewust is van het feit dat hij in zijn overwinning op de Minyae hulp heeft gehad van zijn goddelijke vader en hij zich verplicht voelt om zijn vader op deze manier te bedanken. Heracles weet dat goden machtiger dan mensen zijn en voelt daarom wellicht de drang om als mens zijn band met de goden (in dit geval dus met zijn vader Zeus) goed te houden. Dit blijkt ook wel uit het feit dat Heracles meteen na zijn terugkeer de huisgoden gaat vereren (r.608-9).²⁶ Heracles ziet zichzelf dus zeker niet als een god. Gezien het feit dat hij herhaaldelijk zijn heldendaden ophaalt, is hij zich wel nadrukkelijk bewust van zijn heldenstatus (zie vorige alinea), maar hij beseft misschien dus wel dat hij niet onkwetsbaar is.

Wanneer Heracles wakker wordt en niet goed weet wat er aan de hand is, heeft hij wel het gevoel dat er iets niet in de haak is (1114-30). Amphitryon noemt de naam van Hera en Heracles weet meteen dat het foute boel is:

ἀλλ' ἦ τι κεῖθεν πολέμιον πεπόνθαμεν;

...

ἀπωλόμεσθα: συμφορὰν λέξεις τινά.²⁷

²⁵ Holmes, 2008, 249 merkt dit ook op.

²⁶ Holmes, 2008, 249 merkt dit ook op.

²⁷ 'Wat voor schadelijks heb ik geleden door haar?' (E.HF.1128)

Wanneer Heracles de naam van Hera hoort, weet hij eigenlijk al hoe laat het is. Vanaf Heracles' geboorte is Hera een vijand voor Heracles geweest, dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Hera de baby Heracles al probeerde te vermoorden met het sturen van twee slangen. Euripides borduurt dus voort op deze traditie door Hera als aanstichter van Heracles' ellende te maken. Het feit dat Heracles ἀπωλόμεσθα zegt, terwijl hij nog helemaal niet weet wat er aan de hand is, betekent dat Heracles beseft dat hij kwetsbaar is voor Heras vijandigheid. Dit is in strijd met de Heracles die als baby triomfantelijk Heras aanval onschadelijk wist te maken. Heracles is zich er opnieuw van bewust dat hij als mens kwetsbaar is voor een goddelijke macht.

Heracles' eerste reactie nadat hij over zijn gruwelijke misdaad heeft gehoord is zelfmoord. Nadat Theseus hem heeft getroost en onder andere heeft gezegd dat Heracles zich moet onderwerpen aan de macht van het lot en dat lot moet verdragen net als alle andere mensen en goden die een ongunstig lot ervaren hebben (1313-21), gaat hij afgeven op de goden:

ἐγὼ δὲ τοὺς θεοὺς οὐτε λέκτρο' ἄ μὴ θέμις
στέργειν νομίζω, δεσμά τ' ἐξάπτειν χερσῶν
οὐτ' ἠξίωσα πάποτ' οὐτε πείσομαι,
οὐδ' ἄλλον ἄλλου δεσπότην πεφυκέναι.
δειταὶ γὰρ ὁ θεός, εἶπερ ἔστ' ὀρθῶς θεός,
οὐδενός. ἀοιδῶν οἶδε δύστηνοι λόγοι.²⁸

Heracles lijkt in deze passage zijn ongeloof in de gangbare mythologie uit te spreken.²⁹ Heracles gelooft niet in de godenverhalen die aan het Atheense publiek uit de 5^e eeuw bekend waren. Opvallend is dat hij zegt dat hij er nooit in heeft geloofd (1343), terwijl hij in het begin van de tragedie wel zijn best doet om enkele goden gunstig te stemmen (Zeus en de huisgoden). Heracles verwerpt dus de mythologie rondom de goden, maar hij ontkent niet het bestaan van de goden. Waarschijnlijk blijft Heracles dus gewoon de goden vereren. Alleen Hera verdient geen verering, omdat zij, voortgedreven door haar jaloezie, de onschuldige weldoeners van Griekenland te gronde richt (1307-10). In vers 1357 concludeert Heracles dat hij zijn ellende voor lief moet nemen en de slaaf van het lot (τῆ τύχῃ δουλευτέον) moet zijn. Door dit te zeggen maakt hij de wil van Hera wel gelijk aan

'Ik ben verloren: je gaat een of ander onheil zeggen.' (E.Her.1130)

²⁸ 'Ik meen dat de goden geen onzedelijke verhoudingen nastreven, noch dat ze met de handen verbonden afsluiten noch heb ik dat ooit geloofd noch zal ik nu overtuigd worden, noch dat de ene god van nature heerser over de andere is. Want de god, als er werkelijk een god is, heeft niets nodig. Dit zijn ellendige verhalen van de dichters.' (E.Her.1341-46)

²⁹ Griffiths, 2006, 96.

het lot, oftewel Heracles is tot de conclusie gekomen dat de mens zich moet onderwerpen aan de wil van de goden. Dit is de ultieme bevestiging in het werk dat Heracles zijn goddelijke status verloren heeft en gewoon als mens gezien moet worden.

Conclusie

Euripides heeft net als Sophocles een tragedie gemaakt waarin het ambigue karakter van Heracles benadrukt wordt. Het grote verschil met Sophocles' *Trachiniae* is echter dat Heracles, naast mensgod, ook een familieman is. Heracles' band met zijn vader is erg close in deze tragedie en wanneer Heracles op het punt staat om met Theseus naar Athene te vertrekken, is Amphitryon degene die Heracles aan het familiedrama herinnert.

Tot Heracles getroffen wordt door de woede van Hera is hij onkwetsbaar en vertoont hij sterke goddelijke trekken. Voorbeelden hiervan zijn de associatie van Heracles met de boogschutter en zijn bijna goddelijke wraak op Lycus. Aan deze onkwetsbaarheid komt abrupt een einde wanneer hij getroffen wordt door een waanzinnigheid en zonder het te weten zijn vrouw en kinderen afslacht. Waarom Heracles gestraft wordt door Hera is niet duidelijk op te maken in deze tragedie. Wel wordt er sterk de indruk gewekt dat Heracles, als figuur tussen de goden en mensenwereld in, een gevaar voor de positie van de goden vormt. Heracles ziet zijn leed als een dertiende werk en weet uiteindelijk ook dit dertiende werk tot een succesvol einde te brengen als hij beseft dat hij als mens zijn leed voor lief moet nemen en zich moet onderwerpen aan de wil van de goden.

Hoofdstuk 3: Aristophanes' *Batrachoi*

In dit hoofdstuk bespreek ik Heracles' personage in een ander klassiek werk, namelijk Aristophanes' *Batrachoi*. Dit is een komedie uit 405 v.Chr. die gaat over de god Dionysus die, vermomd als Heracles, samen met zijn slaaf Xanthias afdaalt naar de onderwereld om de tragediedichter Euripides terug te halen naar de wereld, omdat hij niet tevreden is over de hedendaagse dichters (71-2). Tijdens deze afdaling ervaart hij de consequenties die de vermomming van Heracles met zich meedraagt. In het tweede deel van de komedie is er een literaire wedstrijd tussen Aeschylus en Euripides met Dionysus als scheidsrechter. Uiteindelijk besluit Dionysus om Aeschylus in plaats van Euripides mee te nemen naar de wereld.

De rol van Heracles in de proloog

Heracles zelf speelt in de proloog van deze komedie ook een rol. In deze proloog legt Dionysus aan Heracles uit waarom hij naar de onderwereld gaat en vraagt hij de weg aan Heracles die zelf ten slotte in de onderwereld is geweest om Cerberus te ontvoeren (66-164). Heracles lacht Dionysus uit wanneer hij ziet dat Dionysus zowel de leeuwenhuid van Heracles met knuppel als de vrouwelijke toga draagt:

ἀλλ' οὐχ οἷός τ' εἶμι' ἀποσοβῆσαι τὸν γέλων
όρων λεοντήν ἐπὶ κροκωτῶ κειμένην.
τίς ὁ νοῦς; τί κόθορνος καὶ ῥόπαλον ξυνηλθέτην;³⁰

Heracles zet Dionysus voor schut en begrijpt zijn kledingkeuze niet. Dionysus' dubbele identiteit is echter iets wat hem ook kenmerkt op klassieke vaasschilderingen en andere klassieke literatuur.³¹ Heracles' oorlogskledij draagt op deze manier bij aan de ambigue weergave van Dionysus. Heracles is blijkbaar niet op de hoogte van de twee verschillende kanten van Dionysus. Daarnaast roept een Dionysus die gekleed is in Heracles' kledij, maar tegelijk ook vrouwenattributen draagt, de andere kant van Heracles op. Op vaasschilderingen is namelijk te zien hoe Heracles zijn oorlogskledij wisselt met de kledij van

³⁰ 'maar niet kan ik zelf mijn lach inhouden als ik de leeuwenhuid op een saffraangekleurd kleed zie liggen. Wat is de bedoeling (hiervan)? Hoe gaan een toga en een knuppel samen?' (Ar.Ra.45-7)

³¹ Lada-Richards, 1999, 23-32. Op vaasschilderingen treffen we vaak een Dionysus aan die, gekleed als vrouw, aansluit bij het gevolg van de Maenaden en in Aeschylus' *Edoni* wordt hij een manvrouw genoemd. (Lada-Richards, 1999, 23). We vinden echter ook vaasschilderingen van een Dionysus die in wapenrusting vecht in de Gigantomachie. (Lada-Richards, 1999, 28) Lada-Richards trekt deze vergelijking door op het gebied van primitiviteit en civilisatie (30-2): zowel Heracles als Dionysus hebben een primitief als geciviliseerd karakter. Het volbrengen van zijn werken doet Heracles op brute kracht en buiten de geciviliseerde wereld. Het doel van zijn werken is echter het brengen van beschaving. De leeuwenhuid duidt tegelijkertijd op het primitieve van een Dionysus die aansluit bij de Maenaden in de Bachuscultus, terwijl de saffraankleurige toneellaars en het vrouwenkleed duiden op zijn sociaal-religieuze rol in de polis.

zijn meesteres Omphale.³² Naast de heroïsche, viriele status heeft Heracles net als Dionysus dus ook een andere status. De gelijkenis in ambiguïteit zou een goede reden zijn geweest voor Aristophanes om Dionysus juist de kledij van Heracles te geven. Het komische effect van de proloog is dat beide personen de andere kant van elkaar niet herkennen.³³ Heracles lacht Dionysus' kledij uit, Dionysus op zijn beurt is niet gediend van Heracles' commentaar op Dionysus' literaire voorkeur (104-7). Volgens Dionysus kan Heracles beter adviezen geven op het gebied van eten (107). Op deze manier negeert hij de andere, meer geciviliseerde kant van Heracles. Dit alles duidt erop dat Aristophanes mogelijk de overeenkomsten tussen Dionysus en Heracles wilde aanstippen. Het feit dat Heracles en Dionysus halfbroers van elkaar zijn, versterkt deze opvatting alleen maar.³⁴

Voor de rest ligt in de proloog vooral de nadruk op Heracles' bekendheid met de onderwereld. Hij kent de wegen naar de onderwereld op zijn duim en weet Dionysus precies te vertellen wat hij onderweg allemaal zal aantreffen (130-64). Heracles' deskundigheid wat betreft de onderwereld staat in schril contrast met zijn kennis van de literaire dichters. Hij weet bijvoorbeeld niet welke dichters er wel en welke er niet meer leven (73, 83, 85, 87). Opvallend is dat Heracles een voorkeur heeft voor Sophocles boven Euripides (76-7). Hij noemt geen redenen waarom hij Sophocles beter vindt dan Euripides. Wel maakt Heracles duidelijk dat hij het nobele taalgebruik (97: ῥῆμα γενναῖον) van Euripides niet kan waarderen (104, 106). Het zou kunnen zijn dat Heracles' voorkeur representatief is voor Aristophanes' voorkeur, maar in deze tragedie zijn er geen concrete aanwijzingen om aan te nemen dat Aristophanes zich met Heracles identificeerde. Het is wel bekend dat Aristophanes zich in andere komedies met Heracles identificeerde (onder andere in *Nub.*1048-52, *Pax* 752-60, *Vesp.*1029f.).³⁵ Op het einde van de tragedie neemt Dionysus niet Euripides, maar Aeschylus mee naar boven. Hij acht Aeschylus meer geschikt voor het redden van de stad Athene (1435-71). Dit is opvallend, want in het begin van de komedie wilde hij Euripides meenemen vanwege zijn hoge stijl van taalgebruik (98-102). Gedurende de afdaling is Dionysus' opvatting over een goede dichter blijkbaar veranderd.

De vermomming als Heracles in de onderwereld

De vermomming van Heracles lokt wisselende reacties uit. Telkens als Dionysus de kledij van Heracles draagt, wordt Heracles beschimpt, wanneer Xanthias de vermomming echter overgenomen heeft, wordt Heracles gastvrij ontvangen. Aeacus beschimpt Heracles om het feit dat hij het gewaagd heeft om Cerberus te ontvoeren (465-78). Daarna neemt Xanthias de kledij van Heracles over, omdat Dionysus van streek is door Aeacus' aantijgingen. Xanthias wordt vervolgens als Heracles warm onthaald door een dienares van Persephone.

³² Lada-Richards, 1999, 20.

³³ Lada-Richards, 1999, 44 noemt dit ook.

³⁴ Zowel Dionysus als Heracles zijn het nageslacht van Zeus en een sterveling: Dionysus van Zeus en Semele, Heracles van Zeus en Alcmene.

³⁵ Padilla, 1992, 361.

(503-15) Opnieuw (net als de opmerking van Dionysus in vers 107) ligt de nadruk op Heracles' eetlust: de dienaar heeft een uitgebreid assortiment van etenswaren gereed voor Heracles. Behalve heel veel eten (meerdere broden, soep, cakes, koeken en veel vlees) wachten Heracles ook een fluitmeisje en twee of drie danseressen (513-5). Aristophanes legt hier dus duidelijk de nadruk op Heracles' lustgevoelens.³⁶ Vervolgens eist Dionysus van Xanthias dat hij Heracles' kledij weer aan hem overhandigt (522-5). Xanthias protesteert en dreigt om de zaak aan de goden voor te leggen (528-9). Dionysus lijkt dan de nadruk op de goddelijke status van Heracles te leggen:

ποίοις θεοῖς;
τὸ δὲ προσδοκῆσαι σ' οὐκ ἀνόητον καὶ κενὸν
ὡς δοῦλος ὦν καὶ θνητὸς Ἀλκμήνης ἔσει;³⁷

Aristophanes legt de nadruk op de tegenstelling tussen aan de ene kant Heracles als slaaf en sterveling en aan de andere kant Heracles als Alcmenes zoon. Aristophanes neemt het woord goddelijk niet in de mond, maar het feit dat θνητὸς tegenover Ἀλκμήνης staat, wekt de indruk dat het woord θεός bij Ἀλκμήνης hoort.

Uiteindelijk geeft Xanthias zijn kledij wel terug aan Dionysus. Dionysus, dus weer vermomd als Heracles, treft dan de hospita's Pandokeutria en Plathane. Zij beschimpen Heracles weer om zijn onfatsoenlijke eetgedrag (549-62), maar Pandokeutria haalt daarnaast ook het beeld van een waanzinnige Heracles die zijn zwaard trekt naar boven (564).³⁸ Euripides vraagt Xanthias opnieuw om de vermomming over te nemen en Xanthias stelt zich heldhaftig op en accepteert het voorstel opnieuw:

ἀλλ' ὅμως ἐγὼ παρέξω
ἴμαυτὸν ἀνδρεῖον τὸ λῆμα
καὶ βλέποντ' ὀρίγανον.³⁹

³⁶ Een eigenschap van Heracles waarop ook de nadruk ligt in Euripides' *Alcestis* en Sophocles' *Trachiniae*. In *Alcestis* is Heracles zonder het zelf te beseffen een onfatsoenlijke gast van een paleis dat in rouw is. Admetos' vrouw Alcestis is gestorven, maar Heracles wordt toch gastvrij ontvangen door Admetos. De dienaar van Admetos typeert Heracles dan als een κακίον ξένον (750-70). Daarnaast propageert Heracles, onwetend dat Admetos' vrouw Alcestis gestorven is, een Bourgondische leefwijze aan de rouwende Admetos (774-801): Admetos moet minder rouwen en meer genieten van het leven. In Sophocles' *Trachiniae* laat Heracles zich volledig leiden door zijn erotische gevoelens jegens Iole: wegens haar plunderde hij Oechalia. (351-74) Beide werken zijn geschreven vóór Aristophanes' *Batrachoi*. Een Heracles die zich laat leiden door eten en drinken zien we ook op klassieke vaasschilderingen van Heracles en Aristophanes' *Pax* (421 v.C) en *Sphexes* (422 v.C.) brengen ook een Heracles als veelvraat op het podium. Zie ook Galinsky, 1972, 82-8.

³⁷ 'Welke goden? Is het niet dwaas en leeg om te verwachten dat jij als slaaf en sterveling Alcmenes zoon kunt zijn?' (Ar.Ra.529-31)

³⁸ López, 1993, 128 merkt op dat dit mogelijk een komische verwijzing is naar Heracles' waanzinnigheid in Euripides' *Heracles*.

³⁹ 'maar desondanks zal ik voor mezelf een mannelijke geestdrift aannemen, woest kijkend' (602-4)

Met andere woorden: Xanthias zal in tegenstelling tot Dionysus de rol van Heracles wel naar behoren spelen. In de volgende scène is Xanthias in tegenstelling tot Dionysus niet bang voor Aeacus' bedreigingen. Hij speelt het spel slim en geeft Aeacus toestemming om Dionysus te martelen om op die manier Xanthias ook te treffen (615-22). Wanneer Dionysus dit hoort, keert hij terug naar zijn rol als god: iedereen die het waagt om een god te martelen, zal hier voor moeten boeten (629-31). Wat hierna volgt, is representatief voor de manier waarop Heracles gezien wordt in deze komedie. Dionysus ziet Heracles ook als een god. Dit blijkt duidelijk uit het volgende citaat, waarin Dionysus tegen zijn slaaf Xanthias spreekt. Hiervoor had Xanthias namelijk aan Aeacus opgemerkt dat het goddelijke karakter van Dionysus een goede reden is om hem te martelen. Als god zou hij de pijn namelijk toch niet voelen (632-4).

τί δῆτ', ἐπειδὴ καὶ σὺ φῆς εἶναι θεός,
οὐ καὶ σὺ τύπτει τὰς ἴσας πληγὰς ἐμοί;⁴⁰

Uit dit citaat mogen we opmaken dat Dionysus Heracles op dezelfde hoogte plaatst als zichzelf. Net als Dionysus is ook Heracles een god en zal dus niks van de zweepslagen voelen.

De rol van Heracles binnen de interpretatie van *Batrachoi*

In de deze komedie mogen we dus concluderen dat Dionysus' slaaf Xanthias de rol van Heracles beter weet te spelen dan Dionysus zelf. Wanneer Dionysus, vermomd zijnde als Heracles, in de problemen komt, wil hij meteen zijn kledij met Xanthias ruilen. Xanthias echter is niet bang en weet zich uit benarde situaties te redden. (zoals duidelijk geworden is uit de discussie tussen Heracles, Xanthias en Dionysus) Dionysus wil echter niet voor Heracles onderdoen. Hij beschouwt zichzelf net als Heracles als een strijder. Zo scheidt hij in de proloog op over zijn daden als strijder van Cleisthenes. Hij zou samen met Xanthias twaalf of dertien vijandige schepen tot zinken gebracht hebben (49-50). Xanthias reageert hierop laconiek: καῖτ' ἔγωγ' ἐξηγρόμην.⁴¹ Op deze manier scheidt Aristophanes een beeld van Dionysus die niet onder wil doen voor de daden van Heracles en op gelijke hoogte met de held wil staan. Dit komt nog duidelijker naar voren in vers 279-82. Volgens Heracles' wegbeschrijving uit de proloog (130-64) zijn Xanthias en Dionysus volgens Xanthias beland op de plek waar de wilde beesten zich bevinden (277-9). Dionysus zegt dan dat Heracles hem alleen maar bang wilde maken en dat hij goed weet dat Dionysus een strijder is. Volgens Dionysus is Heracles alleen maar jaloers en een opschepper (279-82). Vervolgens verschijnt het monster Empusa en stelt Dionysus zich totaal niet op als de held Heracles, maar als een lafaard die wil vluchten (296). Voor het komische effect spreekt zijn slaaf Xanthias Dionysus

⁴⁰ 'waarom dan, aangezien je beweert ook een god te zijn, word jij niet geslagen door hetzelfde aantal slagen als ik?' (Ar.Ra.635-6)

⁴¹ 'en toen werd ik wakker!' (Ar.Ra.51)

vervolgens aan met ὠναξ Ἡράκλεις (298). Dionysus verbiedt Xanthias om hem zo te noemen (299) en wanneer Xanthias hem Dionysus noemt, zegt hij dat die naam slechter is dan de eerste (301). Hieruit mogen we wellicht concluderen dat Dionysus zelf ook wel inziet dat zijn karakter totaal niet samengaat met Heracles' uiterlijk, maar dat hij zich tegelijkertijd ook nog eens voor zijn eigen naam schaamt.⁴²

Heracles lijkt door Aristophanes in deze komedie dus vooral gebruikt te worden voor het contrasterende effect met Dionysus. Hoewel Dionysus en Heracles allebei dezelfde goddelijke vader en een sterveling als ouders hebben en ook op andere vlakken gelijkenissen tussen de twee personages te vinden zijn (zie pagina elf en twaalf van dit hoofdstuk), staat Dionysus' laffe gedrag in schril contrast met de held Heracles die Cerberus uit de Hades wist te ontvoeren.

Er zijn echter meer mogelijke verklaringen gevonden waarom Aristophanes ervoor gekozen heeft om Dionysus als Heracles af te laten dalen naar de onderwereld. Padilla (1992, 361) maakt de verbinding tussen Aeschylus en Heracles. Volgens hem staan Aeschylus en Heracles in deze tragedie op gelijke hoogte tegenover Euripides. In tegenstelling tot Euripides wordt Aeschylus nadrukkelijk geassocieerd met oorlog en lichamelijke inspanning. Aeschylus klaagt dat men tegenwoordig niet meer in staat is om de toorts te dragen door gebrek aan lichamelijke inspanning (1087-8). Padilla (1992, 376) merkt terecht op dat deze zin de toeschouwer terug doet denken aan Dionysus' gesukkel op de boot van Charon:

κᾶτα πῶς δυνήσομαι
ἄπειρος ἀθαλάττωτος ἀσαλαμίνιος
ὦν εἶτ' ἐλαύνειν;⁴³

Aeschylus' verwijt aan Euripides is dat zijn taal de jeugd heeft bedorven, ervoor heeft gezorgd dat de palaestras leeggelopen zijn en dat de soldaten ruzie zijn gaan maken met hun officieren (1069-72). Feit blijft dat Dionysus uiteindelijk Aeschylus meeneemt naar de wereld, omdat hij hem meer geschikt acht voor het redden van de stad, terwijl hij in de proloog van de komedie duidelijk maakte dat hij Euripides mee wilde nemen vanwege zijn nobele taalgebruik (zie pagina 12).

Ik ben het met Padilla eens dat Aristophanes een duidelijke tweedeling heeft aangebracht tussen Aeschylus enerzijds en Euripides anderzijds en dat Dionysus' houding ten opzichte van een 'goede' dichter veranderd is aan het einde van de komedie. Aeschylus wordt geassocieerd met oorlog, discipline en lichamelijke arbeid. Euripides echter wordt

⁴² Een scholiast op *Ar.Pax*.741 merkt op dat Dionysus als bangerik net zo verwacht werd in komedie als een Heracles die altijd honger heeft en een Zeus met buitenechtelijke relaties (Padilla, 1992, 369). Wanneer Dionysus niet met zijn eigen naam aangesproken wil worden, vertoont hij wellicht dus een vorm van zelfspot.

⁴³ 'Hoe kan ik, onervaren, niet gewend aan de zee en niet bij Salamis geweest zijnde, in hemelsnaam (de boot) voortbewegen?' (*Ar.Ra*.203-5)

geassocieerd met overdreven taalgebruik. Ik zie echter niet heel duidelijk de plaats van Heracles in dit plaatje. Heracles adviseert Dionysus in de proloog al om niet Euripides mee te nemen en dat hij de voorkeur aan Sophocles geeft (zie pagina 12). Als Heracles en Aeschylus op één lijn zouden staan, waarom heeft Heracles dan de voorkeur voor Sophocles en niet voor Aeschylus? Verder heeft Heracles weliswaar de connectie met lichamelijke arbeid, oorlog en heroïsme, maar hij toont deze eigenschappen niet in deze komedie. Behalve de proloog komt Heracles zelf niet in het stuk voor. Zijn personage blijft natuurlijk wel aanwezig, slecht gespeeld door Dionysus en goed gespeeld door Xanthias.⁴⁴

Uit het feit dat Dionysus' slaaf Xanthias Heracles' rol beter vervult dan Dionysus zelf kunnen we wellicht wel concluderen dat Xanthias in het plaatje van Aeschylus' type van redder voor de stad Athene past. Door een slaaf een dergelijke heroïsche status te geven, benadrukt hij het belang van slaven in de Atheense samenleving.⁴⁵ In tegenstelling tot Dionysus, die het toppunt van egoïsme en laf gedrag vertegenwoordigt in het eerste deel van de komedie, vertegenwoordigt Xanthias heldhaftig gedrag en hij gehoorzaamt telkens aan zijn meester. Edmonds (2003, 192-3) trekt dit beeld door naar de Atheense samenleving: de slaven zijn belangrijker voor de redding van Athene dan de leiders, die alleen maar het zelfbelang belangrijk achten. Een belangrijk argument dat deze opvatting ondersteunt is het optreden van het koor in vers 686-705. In deze passage pleit het koor ervoor om de bestaande verschillen in rangen tussen burgers te verwijderen en dat het onterecht is dat zij die één keer in een zeeslag gevochten hebben wel als burgers worden beschouwd, terwijl slaven die meerdere keren hebben gevochten in een zeeslag slaaf blijven. In vers 700-2 roept het koor zelfs op om iedereen die ooit voor Athene in een zeegevecht heeft gevochten het Atheens burgerrecht te geven.

Het lijkt er dus op dat Heracles' vermomming gebruikt wordt om aan het publiek te tonen dat slaven misschien wel dapperder en dus waardevoller kunnen zijn voor de stad dan een aanzienlijker persoon als Dionysus. Heracles' rol is puur instrumenteel.

Conclusie

Heracles en Dionysus vertonen veel gelijkenissen. Zo hebben ze, behalve dezelfde vader, beiden een viriele en een vrouwelijke kant en beiden hebben zowel een primitief als geciviliseerd karakter. De vermomming van Heracles in deze komedie geeft blijk van Dionysus' falen en Xanthias' slagen van de rol als redder van de stad Athene. Heracles' personage wordt gebruikt als instrument om aan te tonen dat het heroïsche, dappere

⁴⁴ Edmonds (2003, 190) merkt op dat de vermomming als Heracles ten eerste een hulpmiddel is om de gevaren in de onderwereld door te komen in zijn zoektocht naar Euripides. Ten dele is dit natuurlijk wel waar, sommige figuren hebben namelijk ontzag voor Heracles (dit blijkt bijvoorbeeld uit het warme onthaal van een dienaar van Persephone in 503-15), maar wanneer Dionysus vermomd is als Heracles blijkt ook meerdere keren dat Heracles niet overal even populair is (zie pagina 12-14). De vermomming van Heracles levert dus ook extra moeilijkheden op voor Dionysus gedurende zijn afdaling naar de Hades.

⁴⁵ Edmonds, 2003, 189-94.

karakter van een slaaf nuttiger kan zijn voor het behoud van Athene dan het egoïstische, laffe gedrag van een aanzienlijker iemand. Hierbij wordt tegelijkertijd duidelijk dat de persoon Heracles een wisselende populariteit genoot in de onderwereld.

Wanneer we Heracles' personage in deze komedie vergelijken met het personage van Heracles in Euripides' *Heracles* zien we natuurlijk meer verschillen dan overeenkomsten. In de tragische Heracles zien we in tegenstelling tot deze komedie niet de associatie met Heracles als liefhebber van veel eten. Waar Heracles bij Euripides' tragedie vooral het ambigue karakter van mens met goddelijke trekjes vertegenwoordigt, staat Heracles in Aristophanes' *Batrachoi* op gelijke hoogte met de god Dionysus. Sterker nog, de god Dionysus is de degene die zich met de god Heracles wil meten. Er is geen enkele verwijzing naar Heracles' familieband. Heracles is vooral de goddelijke held die als voorbeeld dient voor Dionysus en zijn slaaf Xanthias.

Hoofdstuk 4 Heracles in Apollonius Rhodius' *Argonautica*

Na twee klassieke werken, waarin Heracles een rol speelt, behandeld te hebben, zal ik me nu richten op twee hellenistische schrijvers, Apollonius Rhodius en Theocritus. In dit hoofdstuk zal ik Heracles' rol in Apollonius' *Argonautica* (3^e eeuw v.Chr.) behandelen. In boek 1 komt Heracles als deelnemend personage voor in het verhaal, maar ook in boek 2, 3 en 4 zijn er verwijzingen naar Heracles. Aan het einde van dit hoofdstuk zal ik Heracles' rol in dit werk gaan vergelijken met zijn rol in de twee behandelde klassieke werken.

Heracles als vreemde eend in de bijt

In boek 1 van de *Argonautica* is Heracles één van de Argonauten. Wanneer Heracles het schip van de Argo betreedt, zinkt het schip wat naar onder door zijn zware gewicht (1.532-3). Heracles is te zwaar voor de Argo.⁴⁶ Heracles' gewicht neemt de balans van de Argo weg.

Het feit dat Heracles voor een ongebalanceerde Argo zorgt, sluit aan bij het verschil tussen zijn persoonlijkheid en de overige Argo-leden. Erg duidelijk wordt dit verschil wanneer de Argo is aanbeland op Lemnos. Lemnos is een eiland dat alleen door vrouwen wordt bewoond. De Argo-leden kunnen hun lustgevoelens niet weerstaan en hebben wel zin in een avontuurtje met de vrouwen. Heracles is dan het enige Argo-lid dat hier geen zin in heeft. Nadat de reis al enkele dagen vertraging heeft opgelopen door het getreuzel van de mannen bij de Lemnische vrouwen is Heracles het zat en spreekt de overige leden op een felle manier toe (1.865-74). Heracles benadrukt dat de omgang met de vrouwen de mannen geen roem zal opleveren en bovendien is er geen god die op verzoek het Gulden Vlies aan de mannen zal uitreiken (1.869-71). Ook geeft hij een trap na aan Jason:

τὸν δ' ἐνὶ λέκτροις
Ὑψιπύλης εἰᾶτε πανήμερον, εἰσόκε Λῆμνον
παισὶν ἐσανδρώσῃ, μεγάλη τέ ἐ βᾶξις ἴκηται.⁴⁷

Heracles hekelt de houding van Jason en noemt op een cynische manier de roem die hem wacht door zijn dagen te slijten in het bed van Hypsipyle. Voor Heracles is dit natuurlijk niet de manier om roem te verwerven, maar aan Jason zal deze tactiek later succes brengen wanneer hij Medea verleidt en met de hulp van Medea het Gulden Vlies zal weten te bemachtigen. Clauss (1993, 136-9) vergelijkt de rol van Heracles met die van de Homerische lafaards Eurylochus en Thersites. Net als Heracles wilde Eurylochus op de kust achterblijven

⁴⁶ Hunter (1993, 26) haalt een scholion bij A.R.1.1289-1 naar voren, waarin staat dat de Argo-leden Heracles achterlieten, omdat hij de rest in ruime mate overtrof. Het feit dat hij veel zwaarder is dan de overige leden kan dus ook opgevat worden als een indicatie van het feit dat hij een 'zwaardere' jongen is dan de rest van de Argo.

⁴⁷ 'Laat hem de hele dag in het bed van Hypsipyle liggen, totdat hij Lemnos bemand heeft met kinderen en grote roem hem zal bereiken.' (A.R.1.872-4)

toen de rest van de mannen het land van Circe betrad. Hij volgde de rest echter, omdat hij de reprimande van Odysseus vreesde (*Od.*10.443-8). Hierin verschilt Eurylochus dus wezenlijk van Heracles die wel als enige achterblijft op de kust. Thersites bekritiseert Agamemnon om het feit dat hij zijn dagen in bed slijt met zijn gewonnen buit Briseïs (*Il.*2.235-8). De kritiek van Heracles jegens Jason komt dus overeen met die van Thersites jegens Agamemnon. Clauss (1993, 139) oppert dat Heracles minder geloofwaardig geacht kan worden, omdat hij immers een gelijkenis vertoont met twee homerische lafaards. Eurylochus staat in *Ilias* boek 2 vooral bekend door zijn afzichtelijk lelijke uiterlijk⁴⁸ en niet door laf gedrag of iets dergelijks. Bovendien komt Heracles niet overeen met Eurylochus. Heracles is in tegenstelling tot Eurylochus, die bang is voor Odysseus, niet bang voor Jason. Sterker nog, Heracles heeft dermate veel autoriteit dat hij met zijn felle reprimande het hele avontuur op Lemnos tot een einde brengt. Gezien de rol van Heracles in de rest van de *Argonautica* (bijvoorbeeld Heracles die in zijn eentje de Argo roeit en zelfstandig de met rotsen gooiende monsters bij de haven Chytus vermoordt met zijn pijl en boog)⁴⁹ is het lastig om Heracles met enige vorm van laf gedrag te associëren. De passage op Lemnos toont alleen maar aan dat Heracles' karakter essentieel verschilt met dat van de overige Argo-leden, met Jason voorop. Heracles is gewend om door hard te werken en zelfdiscipline iets te bereiken (bijvoorbeeld het volbrengen van zijn twaalf werken), terwijl Jason veel diplomatieker van aard is.⁵⁰

Heracles is in de Lemnos-passage dus immuun voor de kracht van Aphrodite⁵¹ en probeert de heroïsche code van de Argo hoog te houden door hen aan hun opdracht te herinneren. In het daaropvolgende gedrag van de Argo-leden blijkt het respect en aanzien dat Heracles geniet:

ὥς νεΐκεσσαν ὄμιλον. ἐναντία δ' οὐ νύ τις ἔτλη
ὄμματ' ἀνασχεθέειν, οὐδὲ προτιμυθήσασθαι.

⁴⁸ Homerus merkt onder andere op dat hij o-benen heeft, verlamd is aan één voet, een punthoofd heeft en nauwelijks haar op zijn hoofd heeft. (*Il.*2.215-9) Thersites bekritiseert dus Agamemnon (*Il.*2.225-42) en hiervoor krijgt hij een reprimande en een pak slaag van Odysseus. (*Il.*2.246-64) In principe komt Thersites dus niet over als een laf persoon in *Ilias* boek 2, want hij incasseert Odysseus' reprimande en pak slaag.

⁴⁹ Respectievelijk vers 1.1160 en 1.992-5.

⁵⁰ Zie ook Clauss, 1993, 204. Levin (1972, 27) noemt terecht een mooi voorbeeld in het werk van Apollonius dat dit illustreert: Jason verovert het Gulden Vlies met behulp van Medea, terwijl Heracles de Gouden Appels van de Hesperiden geheel op eigen wijze weet te veroveren.

⁵¹ Levin, 1972, 28. Het feit dat Heracles later in boek 1 helemaal van slaag raakt door het verdwijnen van Hylas vormt een groot contrast met de scène op Lemnos. Een mogelijke verklaring is dat Apollonius' Heracles alleen maar open staat voor homoseksuele liefde. Als Heracles namelijk een pure voorstander van de heroïsche code zou zijn, zou hij niet zo overdreven reageren op het verlies van Hylas. Hij zou het accepteren en zich daarna aansluiten bij de overige mannen om de tocht een vervolg te geven. Het is tegenstrijdig dat hij op Lemnos de mannen berispt omdat ze zich te lang op het eiland ophouden en dat hij met zijn gejammer even later zelf de Argo ophoudt.

ἀλλ' αὐτως ἀγορῆθεν ἐπαρτίζοντο νέεσθαι
σπερχόμενοι. ταὶ δέ σφιν ἐπέδραμον, εὖτ' ἐδάησαν.⁵²

Uit dit citaat blijkt een zekere vorm van angst voor Heracles. De mannen durven geen woord terug te zeggen en zijn zelfs te bang om hem ook maar aan te kijken. Ook maakt men zich meteen gereed voor vertrek wanneer Heracles gesproken heeft. Hieruit blijkt dus ook dat Heracles in werkelijkheid meer autoriteit over de overige leden heeft dan Jason, die de leider van de expeditie is. In het begin van boek 1 waren de Argo-leden het unaniem erover eens dat Heracles de geschikte leider van de expeditie zou zijn (341-3). Heracles bedankt echter voor deze gunst en wijst Jason aan als leider (1.345-7). Door Jason zelfstandig als leider aan te wijzen, vertoont hij, net als op Lemnos, al leiderschap.⁵³ Heracles is in plaats van Jason dus de werkelijke leider. Wellicht passen de kwaliteiten die de leider moet hebben niet bij Heracles. Dit zegt Jason tegen de Argo-leden wanneer er een leider gekozen moet worden:

τούνεκα νῦν τὸν ἄριστον ἀφειδήσαντες ἔλεσθε
ὄρχαμον ἡμείων, ᾧ κεν τὰ ἕκαστα μέλοιτο,
νείκεα συνθεσίας τε μετὰ ξείνοισι βαλέσθαι.⁵⁴

Het is de vraag of Heracles, die bijvoorbeeld bij het voltooiën van zijn twaalf werken telkens zelfstandig te werk gaat, geschikt is voor een dergelijke functie.⁵⁵ Misschien wil Apollonius met deze passage benadrukken dat Heracles weliswaar op respect van de overige Argo-leden kan rekenen, maar dat de persoonlijkheid van Jason meer geschikt is voor de bemiddeling van conflicten en voor de omgang met buitenlanders.⁵⁶

Ambigüiteit in de weergave van Heracles

Zoals ik in het begin van dit hoofdstuk al aangaf was Heracles de enige die geen zin had in het avontuur met de vrouwen van Lemnos. Heracles ziet het gebeuren als een hinderlijke afleiding van het doel van de reis: het veroveren van het Gulden Vlies. In tegenstelling tot de andere Argo-leden lijkt hij in de Lemnische passage immuun voor de invloed van Aphrodite. Des te markanter is zijn heftige reactie nadat zijn maatje Hylas verdwenen is (1261-72).

⁵² 'Zo berispte hij de menigte. Niemand tegenover hem durfde zijn ogen op te richten noch te antwoorden. Maar zij, zichzelf snel in beweging zettend, maakten zich gereed om van de bijeenkomst zelf weg te gaan. Zij echter (de vrouwen) omsingelden hen, zodra ze kennis namen (van hun vertrek).' (A.R.Arg.1.875-9)

⁵³ Levin, 1972, 26.

⁵⁴ 'Kiest daarom, zonder wrok, de beste tot leider van ons, aan wie alles ten deel valt, die twisten en bijeenkomsten met vreemden op zich neemt.' (A.R.Arg.338-40)

⁵⁵ Men kan zich daarnaast afvragen waarom men überhaupt een leider van de reis moet kiezen. (zie ook Köhnken, 2003, 20) Jason is degene die de reis organiseert en de manschappen verzamelt. Is het niet vanzelfsprekend dat hij de leiding van de expeditie op zich neemt?

⁵⁶ Clauss (1993, 203) noemt daarbij dat Heracles' goddelijke karakter geen groep nodig heeft om te kunnen functioneren. Dit is een goed argument, maar in principe zijn alle Argo-leden halfgoddelijk (1.547-8).

Direct nadat Heracles over Hylas' verdwijning hoort, vertoont hij tekenen van een erotische passie richting Hylas:⁵⁷

τῶ δ' αἰόντι κατὰ κροτάφων ἄλις ἰδρῶς
κήκιεν, ἐν δὲ κελαινὸν ὑπὸ σπλάγχνοις ζέεν αἶμα.⁵⁸

Levin (1971, 25) beweert dat er geen sprake van homoseksuele liefde is tussen Heracles en Hylas. Volgens hem is Heracles over het gehele werk immuun voor Aphrodite. In het Lemnische avontuur is hij dit inderdaad. De symptomen van zweten en kokend bloed zijn echter serieuze aanwijzingen voor zijn liefde voor Hylas. Bovendien raakt hij helemaal overstuur: Apollonius vergelijkt Heracles met een wilde stier gestoken door een horzel, die nu eens stilstaat dan weer rent en onvatbaar is voor de herders (1265-9). Deze stierenvergelijking zien we ook in Euripides' *Heracles* 869-70.⁵⁹ Het is vreemd dat Heracles die in de rest van het werk vooral een eenling is, onafhankelijk van anderen, nu opeens zo aangeslagen is door het lot van iemand anders. Het is daarom onwaarschijnlijk dat de relatie tussen Heracles en Hylas slechts een vriendschappelijke aard heeft.

De Hylas-passage toont Heracles' kwetsbare kant. Dit is tegelijk de enige passage waarin Heracles kwetsbaar is.⁶⁰ In de overige passages is hij vooral heroïsch en erg belangrijk voor de overige Argo-leden.⁶¹ Wanneer de Argo-leden op zoek willen gaan naar Heracles, verschijnt Glaucus uit de zeediepte en deelt de bemanning mede dat het tegen Zeus' wil is dat Heracles de reis voortzet. Heracles moet zijn twaalf werken volbrengen zodat hij opgenomen kan worden in de godenwereld (1.1315-20). Heracles' softe kant, namelijk zijn amoureuze gevoelens voor Hylas, blijkt dus de sleutel naar zijn onsterfelijkheid te worden. Zijn onsterfelijkheid is echter de bekroning op zijn heroïsche daden. Ik vind het daarom opvallend dat Apollonius Heracles op een zodanige niet-heroïsche manier uit het verhaal heeft geschreven.

⁵⁷ Papadimitropoulos, 2006, 47.

⁵⁸ 'toen Heracles dit hoorde, stroomde er een overvloed aan zweet vanaf zijn slapen naar beneden en in zijn hart kookte zijn donkere bloed.' (A.R.Arg.1.1261-2)

⁵⁹ Lussa gebruikt deze vergelijking om Heracles' waanzinnigheid te beschrijven. Papadimitropoulos (2006, 47) merkt deze overeenkomst ook op.

⁶⁰ De passage waarin Heracles in zijn eentje de Argo roeit en waarin uiteindelijk zijn roeispaan door midden breekt (1.1161-72), toont wellicht ook al een zekere kwetsbaarheid van Heracles. Echter in de Hylas-passage is hij ook mentaal opeens een wrak, terwijl hij in de rest van boek 1 op het geestelijke vlak wel sterk lijkt te zijn.

⁶¹ In boek 2 is er bijvoorbeeld een opsomming van de heroïsche weldaden van Heracles (2.774-90). Andere voorbeelden zijn: Heracles als voorstander van de heroïsche code op Lemnos (1.853-74), Heracles die in zijn eentje de monsters op Chytus van kant maakt (1.995), Heracles die in zijn eentje de Argo roeit (1.1160), het feit dat de Argo-leden Heracles' handelen tegen de Stymphalische vogels als voorbeeld nemen wanneer zij in boek 2 op de Stymphalische vogels stuiten (2.1047-55) en Heracles die zelfs in absentia een redder is voor de overige Argo-leden, omdat hij een bron achterliet voor hen (4.1458-60). Over het gehele werk hebben de Argo-leden dus profijt van Heracles' handelen. Tijdens de verovering van het Gulden Vlies heeft Heracles dan wel geen aandeel, maar vooral tijdens de heenreis blijkt hij belangrijk te zijn voor het slagen van de tocht.

Ook de manier waarop Heracles Hylas van Hylas' vader Theiodamas afpakt, staat in schril contrast met zijn reactie na Hylas' verdwijning. Volgens Apollonius eiste Heracles een ploegos van hem. Toen Theiodamas dit weigerde, vermoordde Heracles hem genadeloos (1213-4). Dit noemt Apollonius in de aanloop naar de ontvoering van Hylas door een waternimf (1221-39). Heracles die eerst op een brute manier Hylas van Theiodamas ontvreemdt, is nu het slachtoffer van een gelijksoortig vergrijp.⁶² In de Hylas-passage komen dus twee soorten van Heracles voorbij: Heracles als gewelddadige en wrede moordenaar en Heracles als kwetsbaar slachtoffer.

Net als in Euripides' *Heracles* lijkt Heracles tussen de goden en de mensheid in te staan. Heracles is duidelijk superieur aan alle helden en heeft daarom een aparte status binnen de Argo. (zie begin van dit hoofdstuk) Volgens Apollonius zijn alle Argo-leden half goddelijk en alle goden kijken toe hoe de Argo vertrekt:

πάντες δ' οὐρανόθεν λεῦσσον θεοὶ ἡματι κείνῳ
νῆα καὶ ἡμιθέων ἀνδρῶν μένος,..⁶³

Heracles' goddelijke genealogie is dus niet het kenmerk wat hem bij uitstek onderscheidt van de overige Argo-leden. Zijn bovenmenselijke kracht en heroïsche mentaliteit onderscheiden hem wel van de rest (zie begin van dit hoofdstuk) en zorgen ervoor dat hij dichterbij de goden staat dan de overige Argo-leden.⁶⁴ Heracles is ook de enige van de Argo-leden die voorbestemd is om onder de goden te leven (1.1315-20). Ondanks dat Heracles dus dichterbij de goden staat dan de rest, is hij net als in Euripides' *Heracles* ondergeschikt aan de wil van de goden. Ook in dit werk is de wrok van Hera aanwezig: zij is degene die de met stenen gooiende monsters op Chytus opgevoed heeft, zodat ze Heracles tot last kunnen zijn (1.996-7). Een andere passage waarin Heracles, volgens Claus (1993, 181-96), de macht van een godheid ondervindt, is de passage waarin Heracles' roeispaan door midden breekt (1.1161-72). Alleen Heracles is in staat om door te gaan met roeien wanneer de zee onstuimiger wordt. Nadat de Argo vervolgens het monument van Aegaeon voorbij is gevaren, breekt Heracles' roeispaan. Claus (1993, 181-96) beargumenteert dat het breken van Heracles' roeispaan indirect tot zijn verdwijnen uit het verhaal leidt. Volgens Claus zijn er indicaties dat Heracles Poseidon uitdaagt, wanneer hij als enige van de Argo-leden blijft roeien in zwaar weer. Het monument van Aegaeon heeft ook een betekenis in deze theorie.

⁶² Claus, 1993, 196 zegt: 'In short, Apollonius has Heracles reenact the occupation and suffering of the man he victimized.' Dit vind ik te ver gaan. Hoe kan Heracles dezelfde pijn voelen als iemand die hij vermoord heeft? Mij lijkt Heracles' vergrijp daarom ook erger dan dat van de waternimf.

⁶³ 'Alle goden aanschouwden op die dag vanuit de hemel het schip en de kracht van de halfgoddelijke mannen.' (A.R.Arg.1.547-8)

⁶⁴ Er zijn nog meer argonauten die bovenmenselijke kwaliteiten bezitten. Voorbeelden zijn Orpheus' zang en Lynceus die oneindig ver kan kijken. Heracles overtreft echter heel de bemanning in brute kracht. Omdat Heracles zoveel sterker is dan de rest, is hij tegelijk minder kwetsbaar dan de rest. Zijn onkwetsbaarheid brengt hem op zijn beurt weer dichterbij de goden.

Aegaeon was een gigant en zocht de confrontatie op met Poseidon. Poseidon zou Aegaeon daarom hebben laten verdrinken.⁶⁵ Daarbij ziet Clausss een parallel met een homerische passage van Ajax (*Od.*4.504-10). Poseidon bevrijdt Ajax uit een zeestorm, vervolgens schept Ajax op dat hij zichzelf uit de storm gered heeft. Poseidon straft dan Ajax, door de rots waarop Ajax zit te treffen. Deze rots breekt dan in tweeën.⁶⁶ De rots die in tweeën breekt, zou volgens Clausss overeenkomen met Heracles' gebroken roeiriem. Kortom: Door als enige in zwaar weer te roeien heeft Heracles Poseidon uitgedaagd, daarom zorgt Poseidon ervoor dat Heracles' roeiriem doormidden breekt en daarom moet Heracles op het land op zoek naar een nieuwe roeiriem. In de tijd dat Heracles de bomen afgaat op zoek naar een boom, die hij als roeiriem kan gebruiken, gaat Hylas water halen en wordt bij de bron uiteindelijk ontvoerd door een waternimf. Aan deze theorie van Clausss zitten mijns inziens twee grote haken. Ten eerste, wanneer de mannen op zoek willen gaan naar Heracles en Polyphemos, verschijnt er aan de bemanning Glaucus, die vertelt dat het Zeus' wil is dat Heracles de Argonautentocht staakt en zijn laatste werken afmaakt, zodat hij opgenomen kan worden in de godenwereld (zie pagina 21). Wanneer Poseidon Heracles zou willen straffen door hem van de Argo te verwijderen, zou dit dus tegelijkertijd betekenen dat Poseidons straf gelijk is aan Zeus' wil en op deze manier zou Poseidon Heracles dus niet straffen, maar juist op weg helpen naar zijn onsterfelijkheid. Ten tweede, al was Heracles' roeiriem niet gebroken en zou hij derhalve niet de bomen hoeven af te struinen, dan nog was Hylas waarschijnlijk ontvoerd door de waternimf. Apollonius merkt op dat Heracles Hylas vanaf jongs aan geleerd heeft om water te halen voor de avondmaaltijd (1.1207-12). Dus al was Heracles niet op zoek gegaan naar een nieuwe roeiriem, dan nog was Hylas hoogstwaarschijnlijk alleen op weg gegaan naar de bron en had Heracles het voorval dus nooit kunnen voorkomen.

Het feit dat Heracles zijn roeiriem breekt in het wilde water, betekent mijns inziens niet zozeer dat Poseidon Heracles' overmoed wil bestraffen, maar meer dat de brute kracht van Heracles niet gepast is in het gezelschap waarin hij zich bevindt. Heracles hoort simpelweg niet thuis op de Argo. Hij moet terug naar zijn eigen wereld, namelijk die van de twaalf werken.⁶⁷ Hoewel Heracles de mensheid overstijgt (en wellicht dus de realistische invalshoek van het hellenistische publiek) heeft hij niet de macht om zelf de keuze te maken om de Argo te verlaten. Net als in Euripides' *Heracles* moet hij zich onderwerpen aan de wil

⁶⁵ Clausss, 1993, 181: 'According to Lucillus Tarrhaeus a first-century-A.D. commentator, Apollonius' Aegaeon was the giant who fled from Euboea and died near Phrygia. Tarrhaeus draws his information from the Heracleia of Ciaethon who tells how Poseidon drowned Aegaeon for competing against him.'

⁶⁶ Zie ook Clausss, 1993, 182.

⁶⁷ Clausss (1993, 205) voegt daar aan toe dat Heracles wellicht onrealistisch gevonden werd door het hellenistische publiek. Het is bekend dat realistische vaasschilderingen de mode waren in het hellenistische tijdperk. Wellicht gold deze trend dus ook voor het literaire deel. Het is inderdaad zo dat vooral Jason menselijker is dan Heracles (diplomatieker en geen grove, onmenselijke kracht), maar de rest van het verhaal bevat natuurlijk nog heel veel fantasie. (bijvoorbeeld de toverkrachten van Medea die Jason helpen) Ik denk dat, wanneer men de hele *Argonautica* in ogeschouw neemt, de realistische factor erg ver te zoeken is.

van een godheid. In Euripides' werk gaat het om een godheid met kwade bedoelingen (Hera, zie hoofdstuk 2), in dit werk om zijn goedwillende vader Zeus.

Wrede Heracles

In het werk onderscheidt Heracles zich niet alleen van de rest omdat hij heldhaftiger is dan de overige Argo-leden, maar hij is daarnaast ook veel gewelddadiger en wreder dan de rest. In tegenstelling tot Jason ziet Heracles geweld als enige oplossing van een conflict.⁶⁸ Gedurende boek 1 zijn er enkele voorbeelden die dit ondersteunen. Een conflict dat ik eerder in dit hoofdstuk al genoemd heb, is het conflict van Heracles met Hylas' vader Theiodamas. Heracles doodde Theiodamas, omdat hij weigerde een os aan hem af te staan. Daarnaast noemt Apollonius dat Heracles een smoes wenste om een oorlog tegen de Dryopen te beginnen. Volgens Heracles verbleven zij namelijk onrechtmatig op een stuk land (1.1213-9). Een scholiast merkt bij vers 1.1212 op dat Theiodamas degene was die het conflict met Heracles zocht en dat Callimachus dit ook vermeldt.⁶⁹ Ook in andere werken komt het verhaal van Theiodamas en Heracles voor, bijvoorbeeld in de fragmenten van Callimachus' *Aetia*.⁷⁰ De grote lijn van het verhaal dat we bij Callimachus aantreffen was dat Heracles met zijn vrouw Deianeira en zoon Hylus arriveert in het land van de Dryopen. Hij vraagt de boer Theiodamas om eten, omdat Hylus honger heeft. Theiodamas weigert dit en dit leidt tot een gevecht met Theiodamas en de andere Dryopen, waarin Theiodamas sterft en Heracles Theiodamas' zoon Hylas meeneemt. De Dryopen verliezen en het volk wordt gedeporteerd naar de Hermione en de Asine in de Peloponnesus, zodat ze, gemengd met andere volkeren, hun slechte gewoonten kunnen afleren.⁷¹ Wanneer we de opmerking van de scholiast en de grote lijn van het Theiodamas-verhaal in ogenschouw nemen, blijkt dat Apollonius Heracles negatiever afschildert dan Callimachus. Hij verzwijgt de rol van Heracles' zoon Hylus totaal. Op deze manier maakt Apollonius Heracles dus egoïstischer, want in Apollonius' versie eiste Heracles de os niet specifiek voor zijn zoon:

αὐτὰρ ὁ τόνγε

βοῦν ἀρότην ἦνωγε παρασχέμεν οὐκ ἐθέλοντα.⁷²

Ook het gegeven dat Heracles het voorval met Theiodamas als excuus zou gebruiken voor een oorlog met de Dryopen lezen we niet in de andere versies. Apollonius noemt dit echter wel en opnieuw komt Heracles er bij Apollonius dus slechter van af.

Even verderop in boek 1 lezen we dat, na Heracles' verdwijning, Telamon erop aandringt bij stuurman Tipheus op terug te keren naar het land van de Mysenen om Heracles

⁶⁸ Clauss 1993, 204

⁶⁹ Heerink, 2012, 53.

⁷⁰ Harder, 2012, 232-3.

⁷¹ Harder, 2012, 232.

⁷² 'Hij (Heracles) echter commandeerde hem, niet willend, om een ploegos te geven.' (A.R.Arg.1.1216-7)

te gaan zoeken. De twee zonen van de god van de Noordenwind, Boreas, houden Telamon dan tegen (1.1296-1302). Meteen daarna merkt Apollonius het lot van de twee Boreaden op:

σχέτλιοι, ἧ τέ σφιν στυγερὴ τίσις ἔπλετ' ὀπίσσω
χερσὶν ὑφ' Ἡρακλῆος, ὃ μιν δίζεσθαι ἔρुकον.
ἄθλων γὰρ Πελῖαο δεδουπότος ἄψ ἀνιόντας
τήνω ἐν ἀμφιούτῃ πέφνευ,⁷³

Heracles kent dus geen genade en ziet moord als de enige oplossing wanneer iemand hem in de weg zit. In de context van het laatste citaat is het des te markanter dat Heracles ervoor gekozen heeft om de twee Boreaden naderhand te vermoorden. Heracles' verwijdering van de Argo was namelijk in overeenstemming met Zeus' wil en dus een stap richting de vergoddelijking van Heracles (1.1315-20). De wil van Zeus beschrijft Apollonius slechts tien verzen verderop. De lezer moet zich ongetwijfeld afgevraagd hebben of het wel nodig was om de twee Boreaden zonder pardon om te brengen. In ieder geval hebben we net als in de Theiodamas-passage een Heracles voor ons die moord als enige oplossing van een probleem ziet.

Een andere passage waarin Heracles als wreed en ongeciviseerd naar voren komt is de passage waarin Aegle van de Hesperiden klaagt over Heracles' gedrag met betrekking tot zijn elfde werk, het stelen van de Gouden Appels van de Hesperiden (4.1432-49). De dag voordat de Argo-leden arriveren bij de tuin van de Hesperiden is Heracles er al geweest om zijn elfde werk te volbrengen. Heracles vermoordde Ladon, een honderdkoppige draak die dienst deed als bewaker van de tuin en stal daarna de Gouden Appels, de Hesperiden in verdriet achterlatend (4.1433-5). Opvallend is dat Aegle Heracles niet van naam kent. Ze benadrukt dat het gaat om een woest figuur, gehuld in een leeuwenhuid en een boog dragend:

ἦλυθε γὰρ χθιζός τις ἀνήρ ὀλοώτατος ὕβριν
καὶ δέμας. ὅσσε δέ οἱ βλοσυρῶ ὑπέλαμπε μετώπῳ,
νηλής. ἀμφὶ δὲ δέρμα πελωρίου ἔστο λέοντος
ῶμόν, ἀδέψητον. στιβαρὸν δ' ἔχεν ὄζον ἐλαίης
τόξα τε, τοῖσι πέλωρ τόδ' ἀπέφθισεν ἰοβολήσας.⁷⁴

⁷³ 'ongelukkigen, want de wrede wraak door Heracles' handen wachtte op hen naderhand, omdat zij de zoektocht verhinderden. Want hij (Heracles) vermoordde hen, wanneer ze terugkeerden van de spelen voor Pelias' dood, op een eiland,...' (A.R.Arg.1.1302-5)

⁷⁴ 'want gisteren kwam een of andere man, uiterst dodelijk, met brutaal geweld en met een zeer grimmig uiterlijk. Zijn ogen schenen op zijn harige gezicht, genadeloos (dat hij was). Aan de buitenkant droeg zijn schouder de huid van een machtige leeuw, ongelooïd. Hij droeg een stugge knots van een olijfbom en een boog, waarmee hij, nadat hij een pijl geschoten had, dit monster doodde.' (A.R.Arg.4.1436-40)

De leeuwenhuid, de knots van de olijfbom en de boog maken deel uit van Heracles' standaard uiterlijk. Voor de rest is het opvallend dat Aegle Heracles beschrijft als grimmig, dodelijk en brutaal. Aegle wekt sterk de indruk dat ze van doen had met een ongeciviliseerde gast, een beestachtige. Deze beestachtigheid komt ook terug wanneer ze vervolgens rapporteert over de manier waarop Heracles zijn dorst stilde (4.1441-9).⁷⁵ Heracles wordt nu ook vergeleken met een beest:

αὐτὰρ ὄγ' ἄμφω χεῖρε πέδω καὶ στέρονον ἐρείσας
ῥωγάδος ἐκ πέτρης πίεν ἄσπετον, ὄφρα βαθεῖαν
νηδύν, φορβάδι ἴσος ἐπιπροπεσών, ἐκορέσθη.⁷⁶

Heracles' wijze van drinken wordt vergeleken met die van een grazend dier. De grote hoeveelheid water die hij wegdrinkt is tegelijkertijd ook beestachtig veel.

Conclusie en reflectie op Euripides' *Heracles* en Aristophanes' *Batrachoi*

Heracles' beestachtige, ongeciviliseerde gedrag zorgt er, net als zijn heroïsche karakter, voor dat Heracles anders is dan de overige Argo-leden. De overige Argo-leden zijn net als Heracles halfgoddelijk, maar zij missen het heroïsme van Heracles. De passage op Lemnos is tekenend: in tegenstelling tot de rest van de groep onthoudt Heracles zich van een seksueel avontuur en blijft alleen achter bij het schip. Vooral Jason kan als tegenhanger van Heracles gezien worden. Hij mist de kracht en bruutheid van Heracles, maar is in tegenstelling tot Heracles een 'ladiesman' en benut deze kwaliteit uiteindelijk om het Gulden Vlies te bemachtigen.

Voor de rest is een belangrijke conclusie met betrekking tot Apollonius' *Argonautica* dat Heracles opnieuw een ambigu personage is. Hij is wreed, maar tegelijkertijd heroïsch. Hij is heroïsch, maar de manier waarop Apollonius hem uit het verhaal schrijft, is totaal niet heroïsch. Deze ambiguïteit is ook waarneembaar in Euripides' *Heracles*. Ook in dit werk is hij een held die net zijn twaalfde werk heeft volbracht, maar ook een beest wanneer hij zijn vrouw Megara en drie kinderen afslacht.

Een andere overeenkomst tussen het werk van Apollonius en dat van Euripides is de positie van Heracles ten opzichte van de mensen- en godenwereld. Hoewel alle bemanningsleden van de Argo halfgoddelijk zijn, benadert Heracles de godenwereld dichter dan de overige leden. Dit blijkt vooral uit het feit dat het Zeus' wil is dat Heracles de Argo verlaat om zo zijn laatste werken te volbrengen die hem uiteindelijk onsterfelijkheid

⁷⁵ Hunter (1993, 30) merkt terecht op dat Aegle's beschrijving van Heracles de lezer doet terugdenken aan het beklag van Pandokeutria en Plathane in *Ar.Ra.* 549-64. In deze passage klagen Pandokeutria en Plathane echter vooral over het feit dat Heracles al hun eten opgegeten had (zie hoofdstuk 3). In bovenstaande passage zien we de dorstige Heracles in plaats van de hongerige. In beide passages wordt de gulzigheid van Heracles benadrukt.

⁷⁶ 'Maar hij, nadat hij beide armen en borst op de grond gedruwd had, dronk een enorme slok uit de gespleten rots, totdat hij zijn enorme maag, nadat hij als een graasdier voorover gevallen was, verzadigd had.' (4.1447-9)

opleveren, maar ook zijn ongeëvenaarde kracht zorgt ervoor dat Heracles dichter bij de goden staat dan de rest van de bemanning. Heracles is ook het enige Argo-lid dat onsterfelijk zal worden. Ook in Euripides' werk zijn er trekjes van Heracles die het goddelijke benaderen. Voorbeelden hiervan zijn de boogschutter-passage, waarin Heracles naar voren komt als een soort van onkwetsbare godheid en de quasi goddelijke manier waarop Heracles wraak neemt op Lycus (zie pagina 4 en 5).

In beide werken moet Heracles zich uiteindelijk schikken naar de macht van een godheid. Het is Hera's wil dat Heracles zijn kinderen afslacht, zodat hij psychisch enorm op de proef gesteld wordt. In Apollonius' werk is het Zeus' wil dat Heracles de Argo verlaat, omdat dit een stap richting zijn onsterfelijkheid is. In beide werken zorgt de goddelijke interventie voor een uiterst wanhopige Heracles. In *Heracles* denkt Heracles in eerste instantie aan zelfmoord (E.HF,1146-53) en in de *Argonautica* rent Heracles wanhopig rond wanneer hij het fatale nieuws over Hylas gehoord heeft (A.R.Arg.1.1261-72).⁷⁷

Bovendien is er in beide werken een bepaalde mate van liefde van Heracles voor iemand anders zichtbaar. In Euripides' werk is dit vooral Heracles' liefde tegenover zijn kinderen en ook de band met zijn vader Amphitryon is erg hecht (zie hoofdstuk 2: 'Heracles als familieman'). In Apollonius' werk is er weliswaar sprake van een andere vorm van liefde, namelijk zijn liefdesrelatie met Hylas, maar ook in dit werk blijkt dat Heracles zich sterk aan iemand kan hechten. Dit is tegelijkertijd iets wat hem kwetsbaar maakt en dus menselijk.

Ook in Aristophanes' werk komt de ambiguïteit rondom de persoon Heracles duidelijk naar voren in de verschillende manieren waarop Heracles ontvangen wordt in de onderwereld. Wanneer Dionysus Heracles' kledij draagt, ligt de nadruk op de brute, ongeciviliseerde Heracles die een slechte reputatie in de onderwereld heeft, omdat hij het waagde om Cerberus te ontvoeren (Ar.Ra.465-78) en omdat hij een onfatsoenlijke tafelgast is (Ar.Ra.549-64), terwijl wanneer Xanthias Heracles' kledij draagt, Heracles juist gastvrij ontvangen wordt met een uitgebreid assortiment aan etenswaren en meisjes (503-15). De menselijke, kwetsbare kant van Heracles ontbreekt echter in dit werk. Heracles is de goddelijke held die een contrast vormt met de laffe Dionysus.

⁷⁷ Heracles wordt door Apollonius vergeleken met een stier die gestoken is door een horzel. In Euripides' werk vergelijkt Lussa Heracles ook met een stier met betrekking tot de mate van de waanzinnigheid die ze Heracles zal bezorgen (zie ook noot 56).

Hoofdstuk 5 Heracles in Theocritus' Idyllen 13, 17, 24 en 25

In dit hoofdstuk behandel ik enkele Idyllen van een andere hellenistische schrijver, Theocritus. Het corpus van Theocritus omvat 30 Idyllen en een aantal epigrammen.⁷⁸ In de Idyllen 13, 17, 24 en 25 speelt Heracles een rol. Ik denk dat het nuttig is om Heracles beeld bij Apollonius met dat van Theocritus te vergelijken. Omdat beide dichters in het hellenistische tijdperk schreven, zijn er wellicht overeenkomsten in ieders weergave zichtbaar die blijkbaar typisch hellenistisch zijn of juist opvallende verschillen. Als er een algemeen hellenistisch beeld valt af te leiden, is het makkelijker om het hellenistische beeld met het klassieke beeld van Heracles te vergelijken. Daarnaast is het nuttig om ieders behandeling van de Hylas-episode met elkaar te vergelijken. Dit zal in mijn behandeling van Idylle 13 aan bod komen.

Idylle 13

Idylle 13 omvat 75 verzen en behandelt de aankomst van de Argonauten in het land van de Mysiërs en de episode waarin Hylas op pad gaat om water te halen en ontvoerd wordt door waternimfen. Ook in Idylle 13 raakt Heracles dan helemaal overstuur (13.55-67). Heracles grijpt zijn boog en knots en gaat op zoek naar Hylas (13.56-7). Drie keer roept hij Hylas' naam, drie keer schreeuwt Hylas vanuit de verte iets terug:

τρὶς μὲν Ἰλᾶν ἄυσεν, ὅσον βαρὺς ἤρυνε λαϊμός.
τρὶς δ' ἄρ' ὁ παῖς ὑπάκουσεν,...

Dit element vinden we niet in Apollonius' versie. In Apollonius' versie antwoordt Hylas niet op het geschreeuw van Heracles (A.R.1.1272).⁸⁰

Een ander verschil met Apollonius' versie is dat in Idylle 13 elk spoor van Polyphemos ontbreekt. In Apollonius' versie was Polyphemos degene die Hylas' geschreeuw opmerkte, de zoektocht naar Hylas begon en Heracles uiteindelijk het slechte nieuws mededeelde (1.1240-60). In Theocritus' versie lezen we alleen dat Heracles van slag is door de jongen (13.55: Ἀμφιτρωνιάδας δὲ ταρασσόμενος περὶ παιδί...)⁸¹ Het ontbreken van Polyphemos in Theocritus' Idylle 13 zou je kunnen verklaren met de veronderstelling dat

⁷⁸ Van een aantal idyllen wordt authenticiteit betwist. Onder anderen Idylle 8, 9, 12, 19, 20, 21, 23, 25 en 27 vallen onder deze groep. (zie ook Gow (1951) hierover.)

⁷⁹ 'drie maal riep hij Hylas, zo zwaar als zijn keel kon brullen. Drie maal antwoordde de jongen,...' (Theoc.13.58-9)

⁸⁰ Apollonius' en Theocritus' versie vertonen een aantal sterke overeenkomsten met betrekking tot de Hylas-episode. Ik zal me in dit hoofdstuk niet gaan mengen in de discussie welke van de twee versies het eerst geschreven is. Gow (1955, 231-2) noemt enkele goede argumenten waarom Apollonius' versie ouder zou zijn dan Theocritus' versie.

⁸¹ 'De zoon van Amphitryon, van slaag geraakt door de jongen...' (Theoc.13.55)

Theocritus de liefde van Heracles voor Hylas centraal wil stellen in deze idylle.⁸² In de context van deze doelstelling zou Polyphemus' rol wellicht overbodig zijn.

Opvallend is dat Heracles in deze idylle verscheidene keren geassocieerd wordt met dieren. In de verzen 61-3 wordt Heracles' zoektocht naar Hylas vergeleken met de zoektocht van een hongerige leeuw naar een reekalf. Deze vergelijking lijkt mij ietwat vreemd, omdat Hylas weliswaar net als een reekalf met zwakte geassocieerd kan worden,⁸³ maar de relatie Heracles-Hylas is een liefdesrelatie, niet een relatie van roofdier-prooi. Hoewel de machteloosheid die Heracles vertegenwoordigt wellicht niet overeenkomt met het karakter van een leeuw, heeft het woeste geschreeuw van Heracles wel iets weg van het woeste karakter van een leeuw. In Apollonius' 1.1265-9 zagen we dat Heracles vergeleken werd met een stier, gestoken door een horzel (zie 'Ambigüiteit in de weergave van Heracles' in hoofdstuk 4). Apollonius gebruikt deze vergelijking duidelijk om Heracles' waanzinnigheid te benadrukken.⁸⁴ Een stier vertegenwoordigt net als een leeuw een zekere vorm van agressiviteit. Mogelijk slaat de vergelijking dus niet specifiek op de relatie tussen Heracles en Hylas, maar wil Theocritus juist de erotische agressiviteit van Heracles benadrukken.⁸⁵ Belangrijk om op te merken is dat de vergelijking van minnaar en beminde met roofdier en prooi een gevestigde vergelijking was.⁸⁶ Ik sluit me dus aan bij Gutzwiller: de agressie van een leeuw die op zoek is naar zijn prooi wordt vergeleken met de erotische agressie van de minnaar Heracles die op zoek is naar zijn geliefde Hylas.

Een andere opmerkelijke associatie van Heracles met dieren zien we in vers 19. Heracles krijgt van Theocritus hier het bijvoeglijk naamwoord *ταλαεργός* ('hardwerkend'). Bij Homerus en Hesiodus komt dit woord alleen maar voor als epitheton voor muilezels.⁸⁷ Met Apollonius' versie in je achterhoofd kan dit woord sterk ironisch opgevat worden. Zoals ik in het vorige hoofdstuk duidelijk heb proberen te maken vormden Heracles' kracht en uitsloverij een contrast met de overige Argonauten (bijvoorbeeld Heracles die in zijn eentje de Argo roeit in 1.1161-72). Zijn kracht leidt uiteindelijk tot niets (een mooi voorbeeld is dat zijn roeispaan door midden breekt wanneer hij in zijn eentje tekeer gaat in de Argo) en past niet in het gezelschap van de overige Argonauten. Een muilezel werkt hard en draagt de

⁸² Het thema van deze idylle wordt al duidelijk in de eerste 6 regels: niet alleen stervelingen zijn vatbaar voor liefde (13.1-2), want zelfs Heracles, een godenzoon, beminde een jongen. (13.6) Verder lezen we dat Heracles Hylas onderwees, zoals een vader zijn zoon onderwijst, welke dingen hem roemrijk en tot een goed man zouden maken (13.8-9). Daarna benadrukt Theocritus dat Heracles en Hylas op elk tijdstip van de dag onafscheidelijk waren (13.10-15). Vanaf het begin van de idylle wordt dus duidelijk dat Heracles' liefde voor Hylas het hoofdthema van de Idylle is.

⁸³ Mastronarde, 1968, 277.

⁸⁴ Nu eens rent Heracles, dan weer stopt hij. Hij is als een onvatbare stier voor de herders (1.1265-9).

⁸⁵ Gutzwiller, 1981, 28-9.

⁸⁶ Gutzwiller, 1981, 28. De woorden van Socrates in Plato's *Phaedrus* 241d bevestigen dit: *ὡς λύκοι ἄρνας ἀγαπῶσιν, ὡς παῖδα φιλοῦσιν ἐρασταί.* ('Zoals wolven van schapen houden, zo houden minnaars van hun liefje.')

⁸⁷ Van Erp Taalman Kip, 1994, 162.

lasten. Op deze manier kan een muilezel dus symbool staan voor Heracles' uitsloverij die we bij Apollonius lezen.⁸⁸

De relatie tussen Heracles en Hylas in Theocritus verschilt met de relatie zoals we die in Apollonius lezen. In Theocritus' werk is Heracles echt een vaderfiguur voor Hylas. Dit lezen we in vers 8, waarin staat dat Heracles Hylas onderwees alsof hij zijn vader was.⁸⁹ Even verderop zegt Theocritus dat Heracles en Hylas onafscheidelijk zijn op alle tijdstippen van de dag:

χωρὶς δ' οὐδέποκ' ἦς, οὐτ' εἰ μέσον ἄμαρ ὄροιτο,
οὐτ' ἄρ' ὄχ' ἄ λεύκιππος ἀνατρέχοι ἐς Διὸς Ἄώς,
οὐδ' ὀπόκ' ὀρτάλιχοι μινυροὶ ποτὶ κοῖτον ὄρῳεν,
σεισαμένας περὰ ματρὸς ἐπ' αἰθαλόεντι πετεύρω,⁹⁰

De metafoor van de hen en de kuikens gebruikt Theocritus natuurlijk om het avondtijdstip aan te duiden. Enkele verzen hiervoor lezen we dus dat Heracles Hylas behandelt alsof het zijn zoon is (vers 8). De vergelijking van Heracles met de hen is daarom snel gemaakt.⁹¹ Theocritus wil duidelijk benadrukken dat de relatie tussen Heracles en Hylas erg close is. In Apollonius' versie blijkt de hechte band tussen Heracles en Hylas vooral uit het feit dat Heracles zo extreem overdreven reageert wanneer Hylas van hem ontvreemd is (A.R.1.1261-72). Uit deze reactie blijkt eigenlijk ook pas dat er een liefdesrelatie is tussen Heracles en Hylas. (zie hoofdstuk 4) In Apollonius' versie komt de relatie tussen Heracles en Hylas minder close over dan in Theocritus' Idylle 13. Hylas lijkt eenvoudigweg Heracles' hulpje te zijn. Hij draagt zijn wapens (A.R.1.132) en treft voorbereidingen voor het avondeten van zijn meester Heracles (A.R.1.1207-10). We lezen nergens dat Heracles als een vader is voor Hylas of dat ze onafscheidelijk zijn op alle tijdstippen van de dag. In Idylle 13 lezen we dit dus wel, wat het immense verdriet van Heracles wellicht wat realistischer maakt voor de lezer.

Heracles' verlaten van de Argo wordt niet geaccepteerd door de rest. Ze beschimpen hem zelfs (13.73: Ἡρακλέην δ' ἤρωες ἐκερτόμεον λιπονάυταν...).⁹² In Apollonius' werk daarentegen ligt Heracles beter in de groep. Ze willen hem zelfs tot leider van de expeditie maken (1.345-7) en niemand durft een weerwoord te hebben wanneer Heracles de overige Argonauten berispt voor hun ongedisciplineerde gedrag op Lemnos (1.875-9).

⁸⁸ De twaalf werken van Heracles zijn ook lasten voor Heracles. Ook op dit gebied past de vergelijking met een muilezel dus.

⁸⁹ Zie 74.

⁹⁰ 'nooit was hij (Heracles) gescheiden van hem (Hylas), noch wanneer het midden van de dag aanbrak, noch wanneer de door witte paarden voortgetrokken dageraad voortschrijdt naar Zeus' zetel, noch wanneer fluitende kuikens naar hun nest kijken, hun moeder haar vleugels geschud hebbend op een roetachtige stang,...' (Theoc.13.10-13)

⁹¹ Gutzwiller, 1981, 21.

⁹² 'de helden beschimpten Heracles, die de bemanning achterliet...'

Men heeft duidelijk ontzag voor Heracles. Bovendien is het onduidelijk of Theocritus' Heracles wel daadwerkelijk de Argo-reis stopgezet heeft. Hoewel hij de Argo verlaten heeft (13.74) komt hij alsnog te voet aan in Kolchis en bij de Phasis (13.75).

Ook rept Theocritus met geen woord over de wil van Zeus met betrekking tot Heracles' verlaten van de Argo. Heracles blijft simpelweg achter op het eiland om Hylas te zoeken en in tegenstelling tot de *Argonautica* doet de bemanning van de Argo niet de moeite om Heracles te gaan zoeken. Zoals ik in het begin van dit hoofdstuk al opmerkte, staat de relatie van Heracles en Hylas centraal. De emotionele Heracles, die één en al mens is in deze idylle, draagt bij aan de passionele relatie tussen Heracles en Hylas. Een goddelijke wil voor Heracles' verlaten van de Argo zou Heracles' relatie met Hylas minder sterk maken, want Heracles' passie voor Hylas zou dan niet de enige reden zijn om de Argo te verlaten.

Er zijn aanwijzingen in deze idyllen waaruit je zou kunnen concluderen dat Theocritus de spot drijft met Heracles. Ten eerste komt de associatie van Heracles met een hen en een muilezel belachelijk over (zie begin van dit hoofdstuk). Daarnaast is het een lachwekkende gedachte dat de Heracles, die in het verleden de meest onmogelijke werken wist te volbrengen er nu niet in slaagt om Hylas te beschermen van waternimfen.⁹³ Voordat hij Hylas gaat zoeken, grijpt hij zijn boog en knots (13.55-7). Dit gereedschap heeft hem in het verleden goed op weg geholpen, maar nu brengt het hem nergens.⁹⁴ Heracles' heroïsche gereedschap is blijkbaar nutteloos in de wereld van Idylle 13.

Hylas daarentegen wordt vergoddelijkt (13.72), terwijl hij geen enkele heroïsche daad verricht heeft. We lezen alleen dat hij erg mooi is (13.7: χαρίεντος, 13.36: ὁ ξανθός, 13.72: κάλλιστος). De waternimfen zijn op slag verliefd wanneer ze hem zien. (13.48-9) Hylas' exceptionele schoonheid alleen is blijkbaar genoeg om vergoddelijkt te worden in Theocritus' wereld. Hylas wordt vergoddelijkt (13.72), terwijl Heracles beschimpt wordt door zijn makers (zie vorige pagina). Hunter (1999, 288) merkt op dat λιπονάυτιον een strafbaar delict was in het Attische recht. Blijkbaar is Heracles in deze Idylle degene die zijn makers in de steek laat en niet andersom.⁹⁵ Door deze twee gebeurtenissen in de laatste verzen van de idyllen in twee opeenvolgende verzen te plaatsen, lijkt Theocritus een statement te maken. In Theocritus' tijdperk gelden blijkbaar andere criteria om vergoddelijkt te worden dan in de heroïsche wereld van Homerus.⁹⁶

⁹³ De Argonautentocht speelt in Apollonius' versie voor het gros van Heracles' werken af. Heracles moet de Argo immers verlaten om zijn twaalf werken te voltooien. Apollonius merkt op dat hij nog een paar werken te gaan heeft voordat hij onder de onsterfelijken kan leven: εἴ κ' ἔτι πάυρους ἐξάνύση... ('hetzij hij nog een paar (werken) vervult...', A.R.1.1319-20).

⁹⁴ Van Erp Taalman Kip, 1994, 167.

⁹⁵ Hunter (1999, 288) merkt het verschil met Apollonius' boek 1 op. Daar wordt de indruk gewekt dat de Argonauten Heracles in de steek laten. Ze overwegen bijvoorbeeld om terug te gaan naar het eiland om Heracles te gaan zoeken (A.R.1.1298-1303).

⁹⁶ Papadimitropoulos, 2006, 56 ziet hierin een schifting van twee tijdperken. Volgens hem is, in tegenstelling tot het archaische tijdperk, in het alexandrijnse tijdperk schoonheid alleen genoeg om vergoddelijkt te worden. Ik denk dat het lastig is om een zodanige conclusie te trekken op basis van slechts één Idylle, hoewel in

Net als de Hylas-passage in Apollonius' *Argonautica* komt Heracles in deze Idylle erg kwetsbaar over. Er is geen spoor te bekennen van de krachtpatser Heracles die we wel in Apollonius' en Euripides' werk tegen gekomen zijn. Centraal staat de verliefde Heracles en de erotische agressiviteit die hij toont als Hylas ontvoerd is.

Idylle 17

Deze Idylle wordt in het algemeen beschouwd als een encomium aan het adres van koning Ptolemaeus Philadelphus. Theocritus prijst Philadelphus eerst om zijn afkomst (17.13-33), dan om zijn moeder Berenice (17.34-54), zijn geboorte op Kos (13.58-76), de grootte van zijn rijk (13.77-94), de rijkdom binnen zijn rijk (13.95-114) en zijn vrijgevigheid (13.115-134). Heracles geldt als de illustere voorvader van zowel Alexander de Grote als van Philadelphus. Doordat Theocritus Philadelphus' vader Ptolemaeus Soter als nazaat van Heracles bestempelt, geeft hij Philadelphus tegelijkertijd een goddelijke afkomst.⁹⁷ Heracles geniet namelijk met de andere hemelbewoners van een banket:

ἀντία δ' Ἡρακλῆος ἔδρα κενταυροφόνοιο
ἴδονται στερεοῖο τετυγμένα ἐξ ἀδάμαντος.
ἔνθα σὺν ἄλλοισιν θαλίας ἔχει οὐρανίδασι...⁹⁸

Heracles maakt in deze idylle dus deel uit van de godenwereld. Verder noemt Theocritus Heracles in vers 20 een κενταυροφόνοιο ('centaurdoder'). Het is opmerkelijk dat Theocritus Heracles een centaurdoder noemt. Weliswaar doodde Heracles twee centaurs, namelijk Nessus en Chiron, maar dit zijn nou niet bepaald de daden die Heracles groots hebben gemaakt. Opvallend is dat een verwijzing naar Heracles' werken ontbreekt. Deze verwijzing ligt wellicht meer voor de hand dan de associatie van Heracles als centaurdoder. Papadimitropoulos (2006, 57) beweert dat een associatie als centaurdoder evenredig zou staan met het brengen van beschaving. Dat zou volgens hem ook verklaren waarom Heracles' leeuwenhuid geheel ontbreekt.⁹⁹ De leeuwenhuid geeft Heracles weliswaar een beestachtig en dus onciviel karakter, maar tegelijkertijd herinnert het aan een van Heracles' grootste daden, namelijk het doden van de Nemeïsche leeuw. Daarnaast kan bijvoorbeeld het doden van de Nemeïsche leeuw ook opgevat worden als het brengen van beschaving. Het doden van de leeuw zorgde er namelijk voor dat de bevolking van Nemea zorgeloos

Apollonius' werk natuurlijk iets soortgelijks zichtbaar is. Ook daar botst het karakter van de heroïsche Heracles verscheidene keren met de hellenistische wereld van Apollonius (bijvoorbeeld de brute kracht van Heracles versus de charismatische Jason, zie hoofdstuk 4).

⁹⁷ Het beroep doen op een afstamming van Heracles is een bekend fenomeen in zowel het hellenistische als klassieke tijdperk (zie Hunter, 2003, 11-3). Theocritus sluit hier dus aan bij een bestaande traditie.

⁹⁸ 'Tegenover staat de zetel van de centaurdoder Heracles, de zetel vervaardigd uit solide adamant. Daar heeft hij (Heracles) samen met de andere hemelbewoners een banket,...' (Theoc.17.20-2)

⁹⁹ Papadimitropoulos, 2006, 58.

verder kon leven. Bovendien past de associatie van Heracles als centaurdoder niet in de context van de Heracles die van een banket geniet met de overige goden (17.22). Het goddelijke karakter van Heracles wordt benadrukt, omdat Theocritus wil benadrukken dat Philadelphus goddelijke roots heeft. Het volbrengen van de twaalf werken hebben uiteindelijk tot Heracles' vergoddelijking geleid.¹⁰⁰ Ook op dit gebied zou een verwijzing naar één van zijn twaalf werken dus meer gepast zijn dan de benaming van centaurdoder.

Nadat Theocritus eerst dus Heracles' goddelijkheid behandeld heeft in de verzen 20-25, spreekt hij in de verzen 28-33 over een Heracles die dronken naar zijn slaapkamer afgevoerd moet worden, nadat hij zijn boog en knots afgestaan heeft:

τῶ καὶ ἐπεὶ δαίτηθεν ἴοι κεκορημένος ἤδη
νέκταρος εὐόδοιο φίλας ἐς δῶμ' ἀλόχοιο,
30τῶ μὲν τόξον ἔδωκεν ὑπωλένιον τε φαρέτραν,
τῶ δὲ σιδάρειον σκύταλον κεχαραγμένον ὄζοις.
οἱ δ' εἰς ἀμβρόσιον θάλαμον λευκοσφύρου Ἥβης
ὄπλα καὶ αὐτὸν ἄγουσι γενειήταν Διὸς υἱόν.¹⁰¹

Het is de vraag waarom Theocritus ervoor gekozen heeft om een zodanige beschrijving van Heracles te geven. Nadat hij in de voorgaande verzen de goddelijke status van Heracles benadrukt heeft, beschrijft hij Heracles nu als een dronkaard die net zelfstandig zijn slaapkamer kan vinden. Daarnaast staat hij zijn boog en knuppel af aan Alexander en Ptolemaeus. In combinatie met zijn dronkenschap mogen we dit wellicht opvatten als het verlies van zijn heroïsche status, want zijn wapens dragen immers de herinnering van zijn heroïsche daden. Ik ben me ervan bewust dat Heracles' dronkenschap iets van alle tijden is en dus niet iets is wat hem bij uitstek onheroïsch maakt. Zoals ik in hoofdstuk 3 heb laten zien, is Heracles' drank en eetlust ook prominent aanwezig in Aristophanes' *Batrachoi*. In dit werk gaat dit echter hand in hand met zijn heroïsche status, Heracles' dronkenschap sluit zijn heroïsche status niet uit. In Theocritus' idylle 17 echter lezen we dat een dronken Heracles met behulp van Ptolemaeus en Alexander naar zijn slaapkamer gevoerd moet worden. Het gegeven dat de held Heracles, die in het verleden bijna onmogelijke werken wist te volbrengen, nu niet in staat is om zelfstandig zijn slaapkamer te bereiken, doet mijns inziens een beetje afbreuk aan zijn heroïsche status.

¹⁰⁰ In het vorige hoofdstuk heb ik besproken dat Heracles in Apollonius' werk de Argo moest verlaten, omdat hij in opdracht van Zeus zijn elfde werk moest volbrengen en daarna vergoddelijkt zou worden. (Over Heracles' twaalfde werk, het stelen van Cerberus uit de onderwereld lezen we niets in de *Argonautica*.) Zijn vergoddelijking was als het ware een beloning op het volbrengen van zijn werken.

¹⁰¹ 'wanneer hij, verzadigd van de lekkerruikende nectar, gaat van het feest naar de slaapkamer van zijn geliefde echtgenote, geeft hij aan de ene zijn boog en zijn pijlkoker onder de arm, aan de ander geeft hij zijn ijzeren knuppel, gekarteld met knopen. Zij begeleiden zijn wapens en de bebaarde zoon van Zeus zelf naar de goddelijke slaapkamer van de witte enkels hebbende Hebe.' (Theoc.13.28-33)

Heracles als centaurdoder en zijn dronkenschap kunnen met elkaar verbonden worden.¹⁰² Heracles had ruzie gekregen met een aantal centaurs, omdat hij een heilig wijnvat van hen geopend had. Chiron wordt niet genoemd onder de centaurs. Wel meldt Apollodorus (*Bibl.* 2.5.4) dat Chiron per ongeluk dood geschoten werd door Heracles toen hij (Heracles dus) de andere Argonauten tot Chirons grot achtervolgd had.¹⁰³ Het is goed mogelijk dat deze twee verhalen met elkaar verbonden kunnen worden en er dus ook een verbinding is tussen Heracles' wijnconsumptie en het doden van centaurs door Heracles. Op deze manier is Heracles' benaming als centaurdoder dus te verklaren. Wellicht was het een manier van Theocritus om het deel van Heracles als god en Heracles als dronkaard met elkaar te verbinden. Het beeld van een dronken Heracles die naar zijn slaapkamer strompelt is natuurlijk komisch. Het blijft echter vreemd waarom zo iets in een encomium staat. Wat wilde Theocritus hiermee bereiken? Het lijkt me niet voor de hand liggen dat Philadelphus blij is met dit type Heracles. Papadimitropoulos (2006, 58) geeft als argument dat Philadelphus zich beter met dit type Heracles zou kunnen identificeren. Dit is echter vreemd, want in een encomium moet iemand geprezen worden, niet beledigd. Het lijkt me goed mogelijk dat het beeld van een Heracles als dronkaard beledigend opgevat kan worden door Philadelphus. We zullen het er maar op houden dat deze scène bedoeld was als grapje van Theocritus aan het adres van Philadelphus. Theocritus heeft op een ludieke manier de twee verschillende weergaven van Heracles in deze Idylle met elkaar verbonden (namelijk de centaurdoder en god Heracles met de dronkaard Heracles).¹⁰⁴

Heracles is in deze Idylle, net als in Aristophanes' *Batrachoi*, aan de ene kant een godheid en aan de andere kant een dronkaard. Het verschil tussen Heracles in deze Idylle en de Heracles in Aristophanes' werk is echter dat Heracles' heroïsche, goddelijke status in dit werk niet hand in hand gaat met zijn dronkenschap, want Heracles kan niet zelfstandig zijn slaapkamer bereiken en staat zijn wapens af.

Idylle 24

Net als in Idylle 17 vindt er in idylle 24 een merkwaardige schifting plaats in de voorstelling van Heracles. Idylle 24 wordt doorgaans beschouwd als een epyllion en behandelt tot en met vers 102 een episode uit Heracles' babyjaren en vanaf vers 103 tot en met 140 komt Heracles' opleiding als adolescent ter sprake. In het eerste deel doodt Heracles als baby twee slangen die Hera naar zijn babykamer zond (24.26-33). In vers 34 tot en met 63 lezen we over Amphitryon en zijn slavinnen die zich naar Heracles en Iphicles' slaapkamer haasten en uiteindelijk Heracles triomferend met de twee dode slangen aantreffen. Vers 64 tot en met 102 behandelt het orakel van Teiresias aangaande het voorval van Heracles met de slangen.

¹⁰² Zie ook Papadimitropoulos 2006, 58.

¹⁰³ Zie ook Gow, 1952, 168 ad 149.

¹⁰⁴ Opmerkelijk genoeg hebben Gow (1951) en Hunter (2003) dit probleem niet ter sprake gebracht.

In het eerste deel ligt de nadruk duidelijk op Heracles' bovennatuurlijke karakter. Heracles is in tegenstelling tot zijn broer Iphicles totaal niet bang voor de slangen en weet ze zelfs te wurgen. Zijn broer Iphicles reageert op een natuurlijke manier, want hij begint onmiddellijk te huilen en schopt zijn dekbed weg wanneer hij de twee slangen ziet (24.23-5). Meteen hierna volgen de verzen waarin Heracles zonder aarzelen de twee slangen beetpakt en wurgt (24.26-33). Door deze twee fragmenten meteen achter elkaar te plaatsen wordt het verschil tussen de twee broers extra benadrukt. Iphicles is een normale baby die op een normale manier reageert. Heracles echter is geen normale baby en zijn handelen komt overeen met zijn bovenmenselijke natuur. Ook het feit dat Zeus zich bemoeit met Heracles' lot door licht te maken in de slaapkamer wanneer er gevaar dreigt (24.22), wijst op Heracles' goddelijkheid.

Het optreden van Amphitryon in deze Idylle vormt op verschillende gebieden een contrast met dat van Heracles. Amphitryon wordt door Alcmene gecommandeerd om een kijkje te gaan nemen in de slaapkamer van hun twee zoons, omdat ze Iphicles hoort huilen en omdat ze een fel licht waarneemt (24.34-40). Amphitryon gehoorzaamt zijn vrouw en stapt uit bed (24.41).¹⁰⁵ Amphitryon grijpt naar zijn zwaard en omdat het weer donker is geworden commandeert hij zijn dienaressen om licht te maken en de deuren te ontgrendelen (24.42-9).¹⁰⁶ Waarom commandeert hij meteen zijn dienaressen? Is hij soms bang in het donker en durft hij niet alleen een kijkje te gaan nemen in de slaapkamer? Ook het feit dat hij eerst heel het huis op stelten zet en al zijn slavinnen wakker maakt (24.47-53), maar vervolgens toch te laat is om zijn twee zoons te helpen, maakt Amphitryon een beetje lachwekkend. Theocritus geeft op die manier de indruk dat Heracles als baby zijn sterfelijke vader al wist te overtreffen.¹⁰⁷

Verder lijkt het erop dat Alcmene het voor het zeggen heeft wat betreft Heracles' opvoeding. Alcmene is degene die Teiresias raadpleegt over het voorval met de twee

¹⁰⁵ Deze scène heeft Theocritus geïntroduceerd. In Pindarus' versie ontbreekt het bevel van Alcmene aan Amphitryon (Dover, 1972, 252). De verwijtende toon van Alcmene gericht aan Amphitryon en het feit dat Amphitryon meteen gehoorzaamt, ondermijnt Amphitryons persoonlijkheid. Zie ook Papadimitropoulos, 2006, 62.

¹⁰⁶ Over Amphitryons zwaard lezen we dat het altijd boven zijn bed hangt: ξίφος, ὃ οἱ ὑπερθευ κλινηρος κεδρίνου περὶ πασσάλῳ αἰὲν ἄωροτο. ('het zwaard, dat altijd boven zijn bed van ceder aan een pin bevestigd was.' (24.42-3) Dit kan twee dingen betekenen: ofwel het hangt er altijd in de zin van dat het makkelijk te hanteren is in noodsituaties, ofwel het hangt er altijd omdat Amphitryon het nooit gebruikt en dus niet weet hoe hij met een zwaard om moet gaan. Fantuzzi & Hunter 2004, 265 noemen dit ook.

¹⁰⁷ Het is mogelijk dat Theocritus met de vermelding van Amphitryons buitgemaakte schild in de verzen 4 en 5 een andere versie van de veldslag voor ogen had. Zie ook Fantuzzi & Hunter 2004, 259-60. Amphitryon zou het schild buitgemaakt hebben in een veldslag tegen Pterelaus. Een andere versie echter (Apollodorus, *Bibl.* 2.4.7.) wijst erop dat Amphitryon dit schild simpelweg geroofd heeft van een dode Pterelaus. Wanneer Theocritus deze versie voor ogen zou hebben, zou Amphitryon dus opnieuw niet bepaald heldhaftig te voorschijn komen. Het is echter hoogst onzeker dat Theocritus deze versie gekend heeft.

slangen.¹⁰⁸ Verder lezen we in de verzen 103, 104 en 134 dat Heracles door zijn moeder opgevoed werd:

Ἡρακλῆς δ' ὑπὸ ματρὶ νέον φυτὸν ὡς ἐν ἄλωᾳ
ἐτρέφετ' Ἀργείου κεκλημένος Ἀμφιτρύωνος.¹⁰⁹

...

ᾧδε μὲν Ἡρακλῆα φίλα παιδεύσατο μάτηρ.¹¹⁰

Amphitryon maakt daarentegen slechts deel uit van de 'technische staf' die Heracles onderwijst op de verschillende gebieden (24.103-33). Amphitryon is verantwoordelijk voor het aanleren van Heracles' vaardigheden in het wagenmennen, omdat hij immers een uitpuilende prijzenkast heeft op dat gebied en nooit brokken maakt (24.119-24).

Verder staat Alcmene toekomstige roem te wachten bij alle Griekse vrouwen, omdat ze een kind heeft gebaard dat in de toekomst alle dieren en mensen zal overtreffen en uiteindelijk op de Olympus te midden van de goden zal wonen (24.76-83). De nadruk ligt op de roem die het moederschap Alcmene zal brengen. We lezen helemaal niets over Amphitryon die roem krijgt, omdat hij de vader van Heracles zou zijn. Theocritus maakt keer op keer duidelijk dat Alcmene de enige biologische, sterfelijke ouder van Heracles is.¹¹¹

Zoals gezegd behandelt het deel van vers 103 de opleiding van de adolescent Heracles. Dit deel is belangrijk in de encomische lezing van deze Idylle. Heracles wordt opgeleid in de letteren (24.105-6), pijl en boogschieten (107-8), zingen en bespelen van de lier (109-10), boksen en worstelen (111-8), wagen mennen (119-24), het hanteren van de speer, het schild en het zwaard en het voorkomen van een wond, het leiden van troepen en het bevelen van paarden (125-9). Stephens (2003, 143) merkt op dat de educatie van Heracles in Idylle 24 sterk overeenkomt met de Alexanderroman van Hecataeus van Abdera,

¹⁰⁸ Papadimitropoulos, 2006, 63.

¹⁰⁹ 'Heracles, de zoon van Amphitryon van Argos genoemd zijnd, werd door zijn moeder opgevoed zoals een nieuwe wijnstok in een wijngaard.' (Theoc.24.103-4) Het is opmerkelijk dat Theocritus eraan toevoegt dat Heracles de zoon van Amphitryon van Argos genoemd wordt. Was het wellicht niet duidelijk wie de werkelijke vader van Heracles was en noemden ze hem voor het gemak maar de zoon van Amphitryon? Theocritus wekt zo de indruk dat iedereen wel in de gaten had dat Amphitryon niet de biologische vader van Heracles kon zijn.

¹¹⁰ 'Op deze manier bracht moeder (lees Alcmene) haar geliefde Heracles groot.' (Theoc.24.134)

¹¹¹ Alcmene baarde Heracles en Iphicles in twee opeenvolgende nachten. (Apollodorus,2.4.8) Theocritus zegt over Iphicles dat hij één nacht jonger is dan Heracles. (νυκτὶ νεώτερον Ἴφικλῆα, 24.2): Fantuzzi & Hunter, 2004, 260. Hierna lezen we over het schild van Amphitryon, buitgemaakt in de veldslag tegen Pterelaus. Na de overwinning op de eilandengroep van Taphos, keerde Amphitryon als overwinnaar terug naar Thebe. Zeus echter vermomde zich als Amphitryon en sliep één nacht eerder met Alcmene. Amphitryons aanwezigheid op het slagveld was dus voor Zeus de kans om met Alcmene te slapen. Het feit dat Theocritus zegt dat Iphicles één nacht jonger is dan Heracles en even verderop het schild en de bijbehorende veldslag ter herinnering brengt, lijkt op een stille aanwijzing van Theocritus om mede te delen dat Amphitryon niet de biologische vader van beide babys is.

een werk waarin Hecataeus Alexander de Grotes opleiding tot een ideale Egyptische vorst beschrijft. Theocritus' beschrijving van Heracles' opleiding zou op deze manier een graadmeter kunnen zijn voor de kwaliteiten die Philadelphus zou moeten bezitten. Een belangrijk argument voor haar stelling is het feit dat Heracles wordt opgeleid op verschillende gebieden, terwijl hij hier zelf in de rest van zijn leven niks aan heeft.¹¹² Ik denk sowieso dat het vreemd is dat de Heracles die als baby op eigen houtje twee slangen weet te wurgen zo'n breed opleidingsprogramma moet volgen. Al vanaf het begin van de idylle is duidelijk dat Heracles een buitengewone baby met een bovenmenselijk karakter is. Waar moet een godenzoon in opgeleid worden? Hij beheerst alles toch al? Het feit dat Theocritus er toch voor gekozen heeft om het opleidingsprogramma van Heracles te beschrijven, is mijns inziens op zich al een belangrijk argument voor de encomische lezing van deze Idylle. In haar artikel noemt Stephens nog tal van andere argumenten die ondersteunen dat hij verwijzingen maakt naar een Egyptische Heracles die als voorbeeld moest dienen voor Philadelphus.¹¹³

Hoewel vooral het deel over Heracles' opleiding een belangrijk argument is voor een mogelijke encomische lezing van de Idylle, mis ik in de 140 overgeleverde verzen enkele dingen die mijns inziens cruciaal zijn voor een encomische lezing.¹¹⁴ Alles wat te maken heeft met Heracles' grootste prestatie, namelijk het volbrengen van de twaalf werken, ontbreekt.¹¹⁵ Theocritus heeft er niet voor gekozen om vooruit te kijken op de twaalf werken, hoewel Theocritus zijn twaalf werken en zijn goddelijkheid wel met elkaar in verband lijkt te brengen:

¹¹² Stephens, 2003, 143. Bijvoorbeeld op het gebied van moderne oorlogvoering (24.125-9): in Heracles' verdere leven speelt deze kwaliteit niet zo'n grote rol voor hem. Voor een Egyptische vorst echter is het van essentieel belang om deze kwaliteit onder de knie te hebben. Zoals Stephens zelf ook opmerkt, laat Theocritus de opleiding in filosofie en retoriek achterwege in Heracles' opleiding, hoewel deze tak wel in het werk van Hecataeus voorkomt. Stephens beargumenteert dat een opleiding in filosofie en retoriek 'only would serve to further strain credulity in Heracles' case' (Stephens, 2003, 143). Dit is zeker waar, maar waarom kiest Theocritus er dan wel voor om Heracles op te leiden in moderne oorlogvoering? Ook deze kwaliteit past namelijk niet in Heracles' verdere leven.

¹¹³ Stephens, 2003, 122-46. Enkele belangrijke argumenten zijn: het schild waarin Heracles en Iphicles slapen (24.4) komt overeen met het schild waarin Philadelphus' vader Ptolemaeus Soter te vondeling gelegd werd. (Aelianus, fr.285). Het slaapliedje van Alcmene voor Heracles en Iphicles komt overeen met Danae's slaapliedje voor Perseus in Simonides (Perseus werd vereerd in Egypte, Hdt.2.91). Ook komt het beeld van Heracles die als baby twee slangen wurgt overeen met het Egyptische amulet van de Horus. Hier is ook een jongetje op te zien dat twee slangen wurgt.

¹¹⁴ Het eind van de idylle is slechts fragmentarisch overgeleverd. In dit eind zou Theocritus Heracles om de overwinning vragen, wat dus duidt op een mogelijke participatie van deze idylle in een poëtische wedstrijd (Fantuzzi & Hunter, 2004, 201). Als deze poëtische wedstrijd aan het hof van Philadelphus gehouden zou worden, ligt het voor de hand om de vorst zoveel mogelijk te prijzen in je gedicht. Ook dit is dus een argument voor een encomische lezing van Idylle 24.

¹¹⁵ Papadimitropoulos, 2006, 59-60.

δώδεκά οἱ τελέσαντι πεπρωμένον ἐν Διὸς οἴκῃν
μόχθους,¹¹⁶

Dit is de enige keer waarin Theocritus Heracles' twaalf werken noemt. Veel van de twaalf werken hebben een grote maatschappelijke betekenis (bijvoorbeeld het doden van de Nemeïsche leeuw, de Hydra, het ontvoeren van het Eurymantische zwijn en het doden van de Stymphalische vogels) en zouden dus bruikbaar geweest zijn om het maatschappelijke belang van Heracles te benadrukken en dus ook dat van Philadelphus.

Het opleidingsdeel heeft echter zoveel parallellen met de Alexanderroman en past niet in Heracles' goddelijke karakter van het begin van de idylle, dat het wel een soort van richtlijn moet zijn voor Philadelphus. Verzen 139 en 140, waarin Heracles' sobere manier van eten en kleden duidelijk wordt, zouden dan ook als een waarschuwing kunnen dienen voor Philadelphus dat een sobere leefstijl beter bij een Egyptische vorst past dan een decadente manier van leven.¹¹⁷

αὐτὰρ ἐπ' ἄματι τυννὸν ἄνευ πυρὸς αἶνυτο δόρπον.
εἴματα δ' οὐκ ἀσκητὰ μέσας ὑπέρ ἔννυτο κνάμας.¹¹⁸

Aan de ene kant is Heracles in deze Idylle de bovenmenselijke godenzoon van Zeus die al als baby zijn stiefvader Amphitryon weet te overtreffen en zijn moeder Alcmene veel toekomstige roem zal brengen. Aan de andere kant is Heracles de adolescent die een quasi-Ptolemaeïsch opleidingsprogramma volgt. Hierdoor is er ook in deze Idylle een tweedeling van een goddelijke en menselijke Heracles. Deze tweedeling zagen we ook al in Euripides' werk en in Idylle 17. Opvallend is dat Heracles' maatschappelijke belang net als in Idylle 17 op de achtergrond blijft.

Idylle 25

Idylle 25 bevat een duidelijke driedeling: deel één bevat een dialoog tussen Heracles en een oude ploeger, die Heracles de weg wijst naar koning Augeas (25.1-83). Deel twee bevat een levendige beschrijving van het ongekend aantal runderen van Augeas (25.84-152). In deel drie wandelt Heracles (waarschijnlijk na het volbrengen van zijn taak) samen met Augeas' zoon Phyleus van het platteland naar de stad. Heracles vertelt dan aan Phyleus op een eveneens levendige manier hoe hij de Nemeïsche leeuw vermoord heeft (25.153-281). Het is

¹¹⁶ 'Het was voor hem bepaald dat hij, nadat hij zijn twaalf werken voltooid had, in Zeus' (huis) zou wonen,' (Theoc.24.82-3)

¹¹⁷ Dit element komt ook voor in toegevoegd hoofdstuk over Sesoösis in een werk over het ideale Egyptische koningschap door Hecateus van Abdera (Diodorus Siculus 1.53.1-7). Zie ook Stephens, 2003, 143.

¹¹⁸ 'Maar op het einde van de dag nam hij een kleine avondmaaltijd zonder het met vuur te bereiden. Zijn niet-artistische kleding droeg hij net over zijn knieën.' (Theoc.24.139-40)

onzeker of Idylle 25 door Theocritus geschreven is, maar omdat deze idylle ook een hellenistisch weergave van Heracles is, is het nuttig om hem te behandelen.

Ten eerste valt op dat Heracles nog in de anonimiteit leeft in deze idylle. De oude ploeger bijvoorbeeld ziet zijn leeuwenhuid en knots en vraagt zich af wie de vreemdeling is en waar hij vandaan komt:

νόω δ' ἔτι πόλλ' ἔμενοίνα,
δέρμα τε θηρὸς ὀρῶν χειροπληθῆ τε κορύνην,
ὀππόθεν ὁ ξεῖνος...¹¹⁹

Hoewel de leeuwenhuid en de knots dé attributen zijn waaraan je Heracles kunt herkennen gaat er bij de oude ploeger geen belletje rinkelen.¹²⁰ Blijkbaar is Heracles nog geen gevestigde naam en is zijn bekendheid nog toekomstmuziek. Ook Augeas zelf en Augeas' zoon Phyleus kennen Heracles nog niet. Heracles' doden van de Nemeïsche leeuw is een soort van een gerucht voor Phyleus, die niet zeker weet of het gerucht waar is (25.187-8). Hoewel hij niet weet dat Heracles de leeuw gedood heeft, geeft Heracles' uiterlijk aan hem eigenlijk al de bevestiging dat hij wel de man geweest moet zijn die de leeuw gedood heeft:

ἔλπομαι οὐχ ἕτερον τόδε τλήμεναι Αἰγιαλῆων
ἠὲ σέ. δέρμα δὲ θηρὸς ἀριφραδέως ἀγορεύει
χειρῶν καρτερόν ἔργον, ὅ τοι περὶ πλευρὰ καλύπτει.¹²¹

Opvallend in dit citaat is dat de leeuwenhuid een indicatie is voor Phyleus om aan te nemen dat Heracles wel de desbetreffende persoon geweest moet zijn, maar niet op de manier dat je zou verwachten. Phyleus lijkt niet de link te trekken tussen de leeuwenhuid om Heracles' flanken en de Nemeïsche leeuw, maar de leeuwenhuid toont aan Phyleus juist de kracht van Heracles' handen, hoewel het dragen van een leeuwenhuid op zich natuurlijk niet wil zeggen dat je sterke handen hebt. Phyleus had echter samen met zijn vader Augeas even daarvoor Heracles' indrukwekkende optreden tegen de stier Phaethon aanschouwd (25.145-52). Het is dus waarschijnlijker dat Heracles' uiterlijk en zijn optreden ten aanzien van Phaethon zijn krachtige handen toont, in plaats van de leeuwenhuid die hij om zijn flanken draagt.

Opvallend is de nadruk op Heracles' leeuwenhuid. Voor Phyleus en Augeas zijn Heracles' knots en leeuwenhuid nog niet bekend genoeg om hem daar aan te herkennen. Wel is het dus voor Phyleus een element om aan te nemen dat Heracles de man is die de

¹¹⁹ 'zeer verlangde hij in zijn geest, terwijl hij de leeuwenhuid en de knots in zijn hand zag, (om te weten) waar de vreemdeling vandaan (kwam)...' (Theoc.25.62-4)

¹²⁰ Fantuzzi & Hunter, 2004, 212.

¹²¹ 'ik denk dat niemand anders van de Aegiali zo'n daad zou durven (te ondernemen) dan jij en de dierenhuid die jouw flanken bedekt toont duidelijk de kracht van je handen.' (Theoc.25.174-6)

Nemeïsche leeuw gedood heeft. Ook voor de oude ploeger zijn Heracles' leeuwenhuid en knots reden tot nadenken wat betreft Heracles' afkomst, maar uit verlegenheid durft hij niet naar Heracles' afkomst te vragen (25.63-7).¹²² Heracles' uitrusting is in deze idylle dus wel duidelijk iets wat hem onderscheidt van anderen.

Referenties naar Heracles' goddelijkheid zijn prominent aanwezig in deze idylle. De oude ploeger wijst op het goddelijke lichaam van Heracles:

ἦ ῥά νυ παῖδες
ἀθανάτων τοιοῖδε μετὰ θνητοῖσιν ἔασι.¹²³

Even verderop veronderstelt de ploeger dat er een goddelijk plan achter Heracles' komst zit, omdat Heracles precies op tijd gearriveerd is om Augeas en Phyleus te ontmoeten. Zij waren immers de dag ervoor pas teruggekomen van een lang verblijf in de stad (25.52-7). Het is opvallend dat Heracles twee- maal door dezelfde persoon binnen tien verzen in verband wordt gebracht met een zekere vorm van goddelijkheid. Augeas en Phyleus brengen Heracles daarentegen niet in verband met een goddelijke afkomst. Heracles zelf merkt echter wel op dat hij door een goddelijke ingeving op het plan kwam om de Nemeïsche leeuw te vellen met de klauwen van de leeuw, maar dit zegt in principe niets over zijn goddelijke afkomst (276-7). Opvallend is dat Heracles zelf gedurende de hele idylle niets zegt over zijn goddelijke afkomst. Het lijkt erop dat Heracles zelf, net als de overige personages, nog niet goed weet wie hij is. Vers 50 toont dat Heracles zichzelf kennelijk niet als een godenzoon ziet:¹²⁴

ἄλλου δ' ἄλλον ἔθηκε θεὸς ἐπιδευέα φωτῶν.¹²⁵

Heracles zegt dit nadat hij de oude ploeger om hulp heeft gevraagd met betrekking tot de weg naar Augeas' stallen (25.43-9). Heracles ziet zichzelf dus net als de ploeger als een gewone sterveling. Toch blijft het opvallend dat Heracles niet veel vertelt over zichzelf. Bijvoorbeeld in zijn verhaal over het doden van de Nemeïsche leeuw vertelt hij Phyleus wel dat dit zijn eerste werk was in opdracht van Eurystheus (204-5), maar hij rept met geen woord over de werken die daarna volgen. Wellicht dat Heracles met opzet zijn identiteit verzwijgt om zijn onbekendheid als camouflage te gebruiken?¹²⁶ Waarom vertelt Heracles dan wel uitvoerig over het doden van de Nemeïsche leeuw? Hieruit blijkt namelijk wel zijn heldenstatus (vooral gezien het feit dat het civiele belang van deze taak benadrukt wordt).

¹²² Zie ook Papadimitropoulos, 2006, 64.

¹²³ 'waarlijk de kinderen van onsterfelijken onder sterfelijken zijn zodanig (als jij bent).' (Theoc.25.40-1)

¹²⁴ Fantuzzi & Hunter, 2004, 212.

¹²⁵ 'god wilde het dat de ene man (de hulp) van een andere nodig heeft.' (Theoc.25.50)

¹²⁶ Ambühl (2010, 162) merkt op dat Heracles bewust zijn heroïsche identiteit verzwijgt, omdat het schoonmaken van de stallen van Augeas immers niet echt bijdraagt aan zijn heroïsche identiteit.

Als hij zijn heldenstatus graag had willen camoufleren, had hij niet zo in detail over zijn avontuur met de Nemeïsche leeuw gesproken. Waarschijnlijker is dat Heracles' verstrekken van verdere informatie over zichzelf niet in deze Idylle past. Heracles geniet nog geen bekendheid in deze Idylle. Te veel nadruk op de zaken waaraan hij zijn bekendheid te danken heeft, past dan dus niet.

Een ander opmerkelijk verschijnsel is dat Heracles in deze idylle tot twee maal toe wordt aangevallen door dieren. De eerste keer wordt hij aangevallen door een schare blaffende honden als hij samen met de ploeger is. De ploeger jaagt de honden dan weg door met stenen te gooien (25.68-77). De tweede keer wordt hij aangevallen door de stier Phaethon, omdat hij Heracles' leeuwenhuid als een bedreiging ziet.¹²⁷ Heracles pareert deze aanval zelf op een voor Augeas en Phyleus indrukwekkende wijze (25.142-52). In het derde deel vertelt Heracles zelf over zijn confrontatie met de Nemeïsche leeuw (193-281). Er zit een zekere climax in Heracles' ontmoeting met dieren: in deel één zijn het honden, in deel twee een stier en in deel drie een leeuw. Het is goed mogelijk dat deze climax een middel van de schrijver geweest is om de drie delen een eenheid te laten vormen.¹²⁸ Ten slotte lijken een aantal elementen die Heracles kenmerken binnen deze idylle met elkaar te botsen. Het is opmerkelijk dat Heracles' verhaal over de Nemeïsche leeuw veel weg heeft van de tekst van een epische dichter.¹²⁹ Hij gebruikt twee vergelijkingen: in de eerste vergelijking vergelijkt hij de plundertocht van de Nemeïsche leeuw met een uit zijn oevers tredende rivier (25.201-2). Daarna wordt het kromtrekken van de rug van de Nemeïsche leeuw vergeleken met een buigende twijg van een vijgenboog die moet dienen als wiel voor een strijdwagen (25.247-53). Gow (1951, 469 ad 247) merkt terecht op dat de laatste vergelijking veel weg heeft van een passage uit *Il.* 21.37-8. In deze passage wordt opgemerkt dat Lycaon met scherp brons de twijgen van een vijgenboom afsnijdt, zodat ze de wielen van een strijdwagen kunnen vormen. Blijkbaar kent de Heracles uit deze idylle zijn *Ilias* goed. Daarnaast wijdt Heracles ook uitgebreid uit over de herkomst van zijn knots:

βάκτρον

εὐπαγῆς αὐτόφλοιοι ἔπηρεφέος κοτίνοιο
ἔμμητρον, τὸ μὲν αὐτὸς ὑπὸ ζαθέῳ Ἑλικῶνι
εὐρῶν σὺν πυκινῆσιν ὀλοσχερῆς ἔσπασα ῥίζαις.¹³⁰

¹²⁷ Opnieuw vinden we dus het element van de stier in combinatie met Heracles. In Euripides' *Heracles* Apollonius' *Argonautica* wordt Heracles zelf met een stier vergeleken. (zie hoofdstuk 2 en 4)

¹²⁸ Linforth, 1947, 84-5.

¹²⁹ Fantuzzi & Hunter, 2004, 213.

¹³⁰ 'de knots, compact met schors en kern van een overhangende olijfbom, die ik zelf onder de heilige Helicon vond en met het dichte netwerk van wortels helemaal uit de grond getrokken had.' (25.207-10)

Zulk taalgebruik botst een beetje met Heracles' wilde uiterlijk. Zijn kledingsattributen komen wat ongeciviliseerd over en de manier waarop Heracles de Nemeïsche leeuw uiteindelijk weet te doden is ook beestachtig te noemen. Hij wurgt hem namelijk met zijn blote handen na zijn knots in twee stukken te hebben geslagen op de schedel van de leeuw (25.256-71).¹³¹ Echter het doden van de leeuw op zich geeft Heracles een geciviliseerd karakter. In zijn verhaal benadrukt Heracles hoeveel last de leeuw veroorzaakt in Nemea (25.201-3) en het einde van de idylle bevestigt dit:

οὗτός τοι Νεμέου γένετ' ὦ φίλε θηρὸς ὄλεθρος,
πολλὰ πάρος μήλοισ τε καὶ ἀνδράσι κήδεα θέντος.¹³²

Doordat de idylle op een dergelijke manier eindigt, wordt de betekenis van Heracles' daad voor de plaatselijke bevolking benadrukt. Zij profiteerden van Heracles' daaden Heracles heeft dus duidelijke een civiele rol.¹³³

Al met al zien we dus een veelzijdige Heracles in deze idylle. Heracles is de indrukwekkend ogende, onkwetsbare held die alles kan, maar die nog geen bekendheid geniet.¹³⁴ Zijn goddelijkheid blijkt vooral uit zijn enorme kracht, maar Heracles zelf is zich duidelijk niet bewust van zijn goddelijke genealogie. Zijn literaire talent en zijn civiele rol met betrekking tot het doden van de Nemeïsche leeuw botsen met zijn beestachtige uiterlijk.

Conclusie

Theocritus schetst een uiteenlopend beeld van Heracles in de Idyllen 13, 17, 24 en 25. Waar in Idylle 13 vooral het verschil tussen de archaïsche held Heracles en de hellenistische held Hylas duidelijk wordt, zijn er in de overige idyllen tegenstrijdigheden binnen de weergave van Heracles zelf zichtbaar. In Idylle 13 staat de relatie tussen Heracles en Hylas centraal en Polyphemos, die wel een rol speelt in Apollonius' weergave van de Hylas-episode (A.R.1.1187-1272), is verdwenen. Daarnaast lijkt Heracles' relatie met Hylas in Theocritus hechter te zijn dan in Apollonius. Theocritus drijft op sommige momenten de spot met Heracles en Heracles wordt in tegenstelling tot in Apollonius' versie niet geaccepteerd door de overige argonauten.

¹³¹ Gutzwiller (1981, 30-8) en Chryssafis (1981) zeggen niets over de tegenstrijdige elementen binnen Heracles' personage in Idylle 25.

¹³² 'zo, vriend, was het einde van de leeuw van Nemea, die voorheen zowel dieren als mensen veel problemen had bezorgd.' (25.280-1)

¹³³ Zanker, 1996, 416.

¹³⁴ Zijn onkwetsbaarheid blijkt onder andere uit het gemak waarmee hij de aanval van de stier Phaethon pareert (25.142-52) en uit het feit dat hij met zijn blote handen de Nemeïsche leeuw wurgt (25.256-71). Het aantrekken van de leeuwenhuid betekent bovendien dat hij vanaf dan beschermd is tegen verwondingen in oorloggelijke tochten (25.279: ἐνυαλίου ἰωχμοῖο). Met 'oorloggelijke tocht' bedoelt hij waarschijnlijk zijn overige werken.

In Idylle 17 is Heracles aan de ene kant een godheid die een banket deelt met de overige goden, maar aan de andere kant is hij ook een dronkaard die met de hulp van anderen pas zijn slaapkamer bereikt. Heracles als dronkaard en veelvraat zagen we ook al in Aristophanes' werk. In Idylle 24 is hij de bovennatuurlijke baby die al op jonge leeftijd zijn sterfelijke vader Amphitryon overtreft, maar als adolescent volgt hij een uitgebreid opleidingsprogramma dat zijn goddelijkheid lijkt te ondermijnen, een tegenstelling die ook in Euripides' *Heracles* zichtbaar is. In zowel Idylle 17 als Idylle 24 blijft het maatschappelijke belang van Heracles op de achtergrond, wat een sterk tegenargument is voor een encomische lezing van vooral Idylle 24.

Ook in Idylle 25 zien we enkele tegenstrijdigheden binnen Heracles' karakter. Zijn uiterlijk geeft de indruk dat hij een godenzoon is, maar Heracles zelf beschouwt zich als sterveling en lijkt niets te weten over zijn goddelijke genealogie. Heracles' 'heldencarrière' staat nog in zijn kinderschoenen en hij geniet nog geen bekendheid. Verder botsen het civiele belang van het doden van de Nemeïsche leeuw en het literaire karakter van zijn beschouwing over zijn avontuur met de Nemeïsche leeuw met zijn woeste uiterlijk en de wijze waarop hij de leeuw wurgde.

Elke Idylle schetst eigenlijk dus een ander beeld van Heracles. Het belangrijkste element echter wat elke Idylle bevat, is het feit dat in elke Idylle de heroïsche Heracles op de achtergrond blijft. In Idylle 25 rapporteert Heracles weliswaar in ruime mate over het volbrengen van zijn eerste taak, maar over zijn andere werken zegt hij helemaal niets en hoewel Heracles er wel uitziet als een held, wordt hij niet herkend als de held Heracles. In de overige Idyllen wordt er zelfs helemaal niet ingegaan op zijn prestaties.

Hoofdstuk 6 Conclusie

Uiteindelijk komt één aspect van Heracles in elk werk terug: de tegenstrijdigheid van zijn karakter. In Euripides' *Heracles* valt vooral de positie van Heracles tussen de goden en mensenwereld op. Tot op het moment dat Heracles getroffen wordt door de waanzinnigheid gedraagt hij zich als een onkwetsbare godheid. Nadat hij op een beestachtige manier zijn vrouw en drie kinderen heeft afgeslacht, vertoont hij echter menselijke emoties. Ook in Apollonius' werk lijkt Heracles dichter bij de goden te staan dan de overige Argonauten, want Apollonius legt een vrij grote nadruk op zijn toekomstige vergoddelijking. Ook in dit werk verlaat Heracles het toneel met het vertonen van menselijke emoties (in de boeken 2, 3 en 4 komt zijn naam weliswaar terug, maar zijn deelname aan de tocht eindigt op het einde van boek 1). In beide werken is zijn affectie voor een medemens hetgene wat hem menselijk maak (In Euripides' werk wordt vooral de band tussen zijn kinderen en vader Amphitryon benadrukt, terwijl hij in Apollonius' werk tekenen van amoreuze gevoelens voor Hylas vertoont). In Aristophanes' werk vinden we vooral een tegenstrijdigheid qua populariteit van Heracles in de onderwereld. Door sommigen wordt Heracles gastvrij ontvangen, maar door anderen wordt hij juist gezien als een onfatsoenlijke tafelgast. Deze tegenstrijdigheid is ook zichtbaar in het corpus van Theocritus. Aan de ene kant is Heracles de held die uiteindelijk onsterfelijk wordt, maar aan de andere kant is hij ook een dronkaard die niet zelfstandig de weg naar zijn slaapkamer kan vinden (Idylle 17). Enerzijds is hij de baby die al op jonge leeftijd zijn vader Amphitryon overtreft en bovenmenselijke krachten vertoont, anderzijds is hij een adolescent die net als andere jongeren opgeleid moet worden (Idylle 24). Idylle 25 is waarschijnlijk niet door Theocritus geschreven, maar ook in deze Idylle botsen een aantal dingen met elkaar. Het beste voorbeeld hiervan is enerzijds zijn literaire taal, wanneer hij zijn verhaal aan Phyleus vertelt en het civiele belang van het doden van de leeuw. Dit zijn zaken die hem beschaafd maken. Anderzijds heeft hij een woest uiterlijk en doodt hij met zijn blote handen de Nemeïsche leeuw, elementen die juist het woeste, ongeciviliseerde karakter van Heracles benadrukken.

Wanneer we de twee klassieke werken met de hellenistische werken over Heracles met elkaar vergelijken, kan er een aantal dingen opgemerkt worden. In de twee klassieke werken is mijns inziens Heracles als held en Heracles als god (het laatste met name in Aristophanes' werk) prominenter aanwezig dan in de werken van Apollonius en Theocritus. In Apollonius' werk is hij weliswaar een krachtpatser en heeft hij een heroïsche mentaliteit, maar Apollonius lijkt tegelijkertijd duidelijk te willen maken dat er in zijn epos geen plaats is voor een dergelijk type held. In Theocritus' corpus is hij in idylle 13 juist een anti-held, want hij komt tamelijk belachelijk en wanhopig over. In idylle 17 dient hij wel als roemrijke en goddelijke voorouder van Ptolemaeus Philadelphus, maar het feit dat hij zijn wapenrusting afstaat en naar zijn slaapkamer geholpen moet worden, ondermijnt zijn heldenstatus weer. Idylle 24 en 25 houden zijn heldenstatus nog redelijk hoog, hoewel er bijvoorbeeld in idylle

24 nauwelijks gesproken wordt over Heracles' heldendaden. In idylle 25 is Heracles wel duidelijk een held, die (zei het onwetend) een goddelijke genealogie geniet en Heracles rapporteert uitgebreid over het doden van de Nemeïsche leeuw. Ook in deze Idylle wordt er echter met geen woord gerept over zijn andere daden. Al met al kan Heracles' rol als held dus ook in de idyllen van Theocritus beschouwd worden als twijfelachtig.

In de Euripides' werk daarentegen wordt Heracles als held ontvangen door zijn familie. Hij heeft net zijn laatste werk volbracht en door korte metten te maken met Lycus bevrijdt hij zijn familie. Bovendien wordt er door het koor en door Heracles zelf regelmatig verwezen naar zijn geleverde prestaties in het verleden en het overwinnen van zijn geestelijke pijn na het afslachten van zijn vrouw en drie kinderen wordt gezien als zijn dertiende werk. Ondanks dat Heracles in Aristophanes' werk niet altijd even populair is, heeft hij ook in dit werk een heldenstatus, omdat de vermomming als Heracles laat zien dat de slaaf Xanthias beter een heldenrol kan vertolken dan de god Dionysus.

Bibliografie

- A. Ambühl, 'Narrative Hexamter Poetry', in: J.J. Clauss, M. Cuypers, *A companion to hellenistic literature*, 2010, 151-65.
- T. Cuypers, 'Reizen in de voetsporen van Heracles: De Argonautika van Apollonios', *Hermeneus* 73.2, 2001, 186-92.
- G. Chryssafis, *A textual and stylistic commentary on Theocritus' Idyll XXV*, Amsterdam, 1981.
- J. J. Clauss, *The best of the Argonauts*, Berkeley, 1993.
- K. Dover, *Aristophanes' Frogs*, New York, 1993.
- K. Dover, *Theocritus. Select Poems*, Londen, 1971.
- Edmonds, G. Radcliffe, 'Who in hell is Heracles ? Dionysus' disastrous disguise in Aristophanes' Frogs', in: Initiation in ancient rituals and narrative. New critical perspectives, D.B. Dodd, C.A. Faraone, 2003, 181-200.
- A. Maria van Erp Taalman Kip, 'Intertextuality and Theocritus 13', in: Modern critical theory and classical literature, Irene J. F. De Jong, J. John Patrick Sullivan, 1994, 153-169.
- M. Fantuzzi & R. Hunter, *Tradition and Innovation in Hellenistic Poetry*, Cambridge, 2004.
- G.K. Galinsky, *The Herakles Theme*, Oxford, 1972.
- A.S.F. Gow, *Theocritus* (2dln.), Cambridge, 1951.
- E. Griffiths, *Euripides: Heracles*, London, 2006.
- K.J. Gutzwiller, *Studies in the Hellenistic Epyllion*, Königstein, 1981.
- M. Habash, 'Dionysos' Roles in Aristophanes' 'Frogs'', *Mnemosyne* 55.1, 2002, 1-17.
- A. Harder, *Callimachus' Aetia* (2dln.), Oxford, 2012.
- M.A.J. Heerink, 'Apollonius and Callimachus on Heracles and Theiodamas: a metapoetical interpretation', *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 101, 2012, 43-56.
- B. Holmes, 'Euripides' Heracles in the flesh', *Classical Antiquity*, 27.2, 2008, 231-81.
- R. Hunter, *The Argonautica of Apollonius*, Cambridge, 1993.
- R. Hunter, *Theocritus: A selection*, Cambridge, 1999.
- R. Hunter, *Theocritus' Encomium of Ptolemy Philadelphus*, Berkeley, 2003.
- A. Köhnken, 'Herakles und Orpheus als mythische Referenzfiguren in hellenistischen Epos', in: Literarische Konstituierung von Identifikationsfiguren in der Antike, B. Aland, J. Hahn, C. Ronning, 2003, 19-28.
- I. Lada-Richards, *Initiating Dionysus: ritual and theatre in Aristophanes' Frogs*, Oxford, 1999.

- D.N. Levin, 'Apollonius' Heracles', *The Classical Journal* 67.1, 1971, 22-8.
- V. Liapis, 'Intertextuality as Irony: Heracles in Epic and in Sophocles', *Greece & Rome* 53.1, 2006, 48-59.
- I.L. Linforth, 'Theocritus XXV', *Transactions of the American Philological Association* 78, 1947, 77-87.
- J.G. López, *Aristophanes. Las Ranas*, Murcia, 1993.
- D.J. Mastronarde, 'Theocritus' idyll 13: Love and the hero', *Transactions of the American Philological Association* 99, 1968, 273-90.
- M.W. Padilla, 'The Heracleian Dionysus: Theatrical and Social Renewal in Aristophanes' *Frogs*', *Arethusa* 25, 1992, 359-84.
- L. Papadimitropoulos, 'Alexandrian adaptations of Heracles' myth', *Parnasos* 48.6, 2006, 41-68.
- L. Papadimitropoulos, 'Heracles as a Tragic Hero', *The Classical World* 101.2, 2008, 131-38.
- R. G. Edmonds III, 'Who in Hell is Heracles? Dionysos' Disastrous Disguise in Aristophanes' *Frogs*', in: Dodds & Faraone, Routledge, *Initiation in Ancient Greek Rituals and Narratives: New Critical Perspectives*, 2003, pp. 181-200.
- M.S. Silk, 'Heracles and Greek Tragedy', *Greece & Rome* 32.1, 1985, 1-22.
- S. Stephens, *Seeing double*, Londen, 2003.
- G. Zanker, 'Pictorial Description as a Supplement for Narrative: The Labour of Augeas' Stables in Heracles Leontophonos', *The American Journal of Philology* 117.3, 1996, 411-23.